

JURNJAVA ZA SIROVINAMA

*KAKO EVROPSKA UNIJA KORISTI TRGOVINSKE
SPORAZUME DA OBEZBEDI SNABDEVANJE KRITIČNIM
SIROVINAMA ZA SVOJU ZELENU TRANZICIJU*

CENTAR
ZA ZELENE
POLITIKE

tni
50 years
1974 - 2024

IZDAVAČ: UDRUŽENJE „CENTAR ZA ZELENE POLITIKE“, BEOGRAD
AUTORI: BETTINA MÜLLER, LUCIANA GHIOTTO AND LUCÍA BÁRCENA
UREDNIK: DEBORAH EADE
PREVOD NA SRPSKI JEZIK: TATJANA AVRAMOVIĆ
PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU: TATJANA AVRAMOVIĆ I PREDRAG MOMČILOVIĆ
LEKTURA I KOREKTURA SRPSKOG IZDANJA: JASMINA ŠUŠA
DIZAJN: MAURICIO TARDUCCI
DIZAJN VIZUALA: CARLOTTA CAT
DIZAJN SRPSKOG IZDANJA: MILICA DOPUĐA
ŠTAMPA: SWA TIM, BEOGRAD
TIRAŽ: 100
GODINA IZDANJA: 2024
ISBN 978-86-82790-04-4

Sadržaj izveštaja se može citirati ili reprodukovati u nekomercijalne svrhe, pod uslovom da je izvor informacija pravilno naveden. TNI bi bio zahvalan ako dobije kopiju ili link ka tekstu u kojem se koristi ili citira ovaj dokument. Imajte na umu da za neke slike autorska prava mogu biti na drugom mestu i uslovi autorskih prava tih slika treba da budu zasnovani na uslovima autorskih prava originalnog izvora: <http://www.tni.org/copyright>

Posebno se zahvaljujemo Hamzi Hamušenu, Kejti Sandvel, Laviniji Stajnfors, Madsu Barbesgardu i Majklu Rekordu na njihovom vrednom doprinosu i recenziranju.

Ovaj izveštaj Bettine Muller, Luciana Ghiotto i Lucia Barcena prvobitno je objavio Transnational Institute na engleskom jeziku, koji možete pronaći na <https://www.tni.org/en/>

Original na engleskom treba posmatrati kao konačnu verziju.

Transnational objavljuje pod Creative Commons licencom <https://www.tni.org/en/>

Sadržaj

Predgovor srpskom izdanju	4
Uvod	6
EU plan da se smanje rizici snabdevanja za energetske tranziciju	7
Trgovinski i investicioni sporazumi za obezbeđivanje pristupa kritičnim sirovinama	9
„Zelena tranzicija“ EU i njena Ahilova peta: pristup kritičnim sirovinama	10
Scenario buduće potražnje Evropske unije	10
Društveni i ekološki rizici narastajuće potražnje	11
Visoka zavisnost od uvoza kod većine kritičnih sirovina	13
Trgovinska strategija EU za smanjenje rizika nabavke kritičnih sirovina	16
Četiri Ključne inicijative za obezbeđivanje pristupa kritičnim sirovinama van EU	17
Klub kritičnih sirovina	17
Global Gateway	17
Strateška partnerstva o sirovinama	18
Trgovinski i investicioni ugovori	21
Poglavlja o energiji i sirovinama u sporazumima o slobodnoj trgovini	21
Tržišni principi su ključno pravilo	21
Uklanjanje rizika pristupa infrastrukturi za transport energije	25
Homogenizacija standarda i regulatornih praksi	25
Zaključci i preporuke	27

Predgovor srpskom izdanju

Sve toplija leta praćena sušama, sve češći uragani, superćelijske oluje i poplave, uz topljenje lednika, porast nivoa mora samo su posledice klimatskih promena koje se uveliko dešavaju. Klimatske promene koje su izazvane ljudskim aktivnostima, danas već uveliko ugrožavaju način funkcionisanja velikog dela društva. Kako bi se usporile a zatim i možda zaustavile klimatske promene potrebno je da emisije gasova sa efektom staklene bašte koje su već decenijama u porastu padnu na nulu. A da bi se ovo desilo potrebno je napušćanje fosilnih goriva kao glavnog pokretaća trenutne ekonomije.

Zato je Zelena tranzicija, koja bi trebala da obezbedi prelazak sa fosilnih goriva na obnovljive izvore energije i smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte postala jedan od najkorišćenijih termina barem kada je prostor Evrope u pitanju. Ali ne vide svi zelenu tranziciju na isti način, dok je neki vide kao priliku za potpunu socio-ekonomsko-ekološku transformaciju ka održivom drušćtu, neki je sagledavaju samo kao tehnički proces promene tehnologije koja će biti zelenija od postojećee. „Zelena“ ili „ćista“ tehnologija između ostalog zahteva i različite metale, retke zemlje i druge sirovine kako bi se proizvodilo što više elekćičnih automobila, solarnih panela, vetroturbina itd.

Minerali i metali potrebni za takozvanu zelenu tranziciju uglavnom se zbog razlićitih razloga ne rudare na teritoriji Evropske Unije, od toga da nisu prisutni, do ekoloških i socijalnih standarda koji ne mogu da budu zadovoljeni njihovim rudarenjem. Tržišćtem ovih minerala uglavnom dominira Kina a oni se nabavljaju najćešće u zemljama globalnog Juga.

Kako bi se rešila zavisnosti od Kine i unapredila svoje kapacitete za sprovođenje zelene tranzicije EU je donela različite zakone i okrenula se bilateralnim sporazumima sa državama koje poseduju ove minerale. Zakon o kritićnim sirovinama predvića smanjenje zavisnosti EU od pojedinaćnih država i povećanje kolićine obraćdenih kritićnih sirovina u okviru EU. Okretanje od Kine i traženje kritićnih i strateških sirovina na drugim mestima, može dovesti do novog procvata ekstrativizma u zemljama globalne preiferije i poluperiferije.

Jedna od sirovina neophodna za zelenu tranziciju ujedno i na listi kritićnih i strateških minerala potrebnih za EU je i litijum, ćija, sada već globalno poznata nalazišća, postoje u Srbiji i predmet su interesovanja razlićitih strana kojima je neophodan ovaj metal za proizvodnju elekćtrićnih automobila, ili drugih tehnologija zelene tranzicije. U procesu osiguravanja da litijum iz Srbije bude dostupan za EU industriju u julu 2024. godine potpisan je Memorandum o razumevanju, kojim se pokreće Strateško partnerstvo o održivim sirovinama, lancima vrednosti baterija i elekćtrićnim vozilima. Kako se navodi cilj partnerstva je da podrži razvoj novih lokalnih industrija i visokokvalitetnih radnih mesta duž lanca vrednosti elekćtrićnih vozila, uz puno poštovanje visokih ekoloških i drušćvenih standarda, kao i uvaženje zabrinutosti lokalnih zajednica uz punu transparentnost.

Međutim potpisivanje ovog memoranduma i priprema za strateško partnerstvo nisu ulili poverenje stanovnicima Srbije, već naprotiv, samo su ih razbesneli, dolili ulje na vatru i dodatno rasplamsali proteste protiv eksploataćcije litijuma u Srbiji. Ovakvi sporazumi znaćajno umanjuju suverenitet i demokratsku mogućnost malih i perifernih naroda da odlućuju o sudbini svog prirodnog bogatstva. Ovakvi sporazumi, kao što je pokazano na razlićitim primerima u ovomj publikaciji, doprinose daljem otvaranju tržišća, dok se uglavnom štite privatni kompanijski interesi, a često se i ogranićava ućešće javnosti u ovim procesima.

Srbija je još 2008. godine potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, sa aneksima i protokolima, ograničila svoju mogućnost delovanja, a novi sporazumi bi dodatno uticali na ograničavanje mogućnosti nacionalizacije strateški važnih sektora poput rudarstva, stvaranja državnih monopola, kontrole nad infrastrukturom, ali i prodaje jeftinijih materijala domaćoj industriji, kako bi se razvila i proširila lanac proizvodnje.

U trenutnoj konstelaciji snaga i sa dominacijom slobodnotržišnih mera koje se od strane EU, ali i drugih globalnih aktera, poput Sjedinjenih Američkih Država, Kine, Rusije koriste kako bi se eksploatisalo prirodno bogatstvo perifernih država, teško je zamisliti da Srbija može da razvije celokupni lanac proizvodnje oko litijuma. Kao što jedan tvit sa društvene mreže kaže „Srbija nema razvijen celokupan lanac vrednosti za malinu i šljivu, al ne brinite ništa - imaćemo za litijum“.

Pa ipak sve više država se odlučuje za drugačiju industrijsku i rudarsku politiku i umesto da predaju svoje prirodno bogatstvo, one se odlučuju da nacionalizuju nalazišta rude ili već postojeće kompanije. Neke države se odlučuju da zabrane izvoz nerafinisane rude ili da zahtevaju da se lanac proizvodnje izgradi na njihovim teritorijama. Često se ove države suočavaju sa tužbama Svetskoj trgovinskoj organizaciji i drugim institucijama, ali neke od njih ostaju nepopustive u cilju izgradnje sopstvenih kapaciteta i razgradnje imperijalističkih i neokolonijalnih odnosa.

Ova publikacija pokazuje na koji način EU tretira resurse drugih zemalja, najčešće zemalja globalnog juga, koje mehanizme koristi da do tih resurs dođe po što povoljnijim uslovima za sebe, često na račun zemalja iz kojih resursi dolaze. Pored toga, ova publikacija nudi pregled potrebnih promena koje bi učinile pregovore i sporazume koje EU sklapa sa zemljama bogatim resursima pravednijim i boljim po zemlje čiji će resursi biti eksploatisani. U situaciji kada se primeri iz Čilea ili Meksika mogu preslikati i u naše dvorište bitno je da učimo iz već postojećih primera, da bismo sprečili da zarad nečije zelene tranzicije, mi postanemo žrtvena zona bez resursa, sa devastiranom prirodom, zagađenom životnom sredinom i narušenim društvenim odnosima.

Na kraju postoji mogućnost da zelena tranzicija ne bude samo tehničkog karaktera već da ona bude sveopšta društvena transformacija ka ekološki održivom i socijalno pravednom društvu ali onda se mora odustati od ideje proste zamene tehnologije. Da bi ova tranzicija bila pravedna potrebno je transformisati društvene odnose u pravcu izjednačavanja moći, potrebno je preispitati potrebe i način proizvodnje i potrošnje. Osim toga potrebno je ekonomju, bila ona zelena ili ne, staviti pod demokratsku kontrolu građana, kako bi ekonomija zaista služila potrebama građana, a ne profitu elita.

Tatjana Avramović
i Predrag Momčilović

UVOD

'Moramo se kretati brzinom vorp pogona. Nemamo trenutak za gubljenje. Moramo da pojačamo svoje napore. Klimatska tempirana bomba otkucava.'

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija António Guterres na otvaranju Međuvladinog panela o klimatskim promenama (IPCC) 2023, AR6 izveštaj: Klimatske promene¹

Klimatske promene su stvarnost i danas je široko prihvaćeno da je sagorevanje fosilnih goriva u velikoj meri doprinelo globalnom zagrevanju. Veliko istraživanje koje je naručio Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) 2020. godine pokazalo je da 72% Zapadnoevropljana i Severnoamerikanaca shvata da živimo u klimatskoj vanrednoj situaciji.² U svom uvodnom govoru na konferenciji Beyond Growth održanoj u Briselu u maju 2023, predsednica Evropske komisije, Ursula fon der Lajen je izjavila: „Model ekonomskog rasta zasnovan na fosilnim gorivima je jednostavno zastareo. [...] Moramo dekarbonizovati naše ekonomije što je brže moguće.”³

Do kraja novembra 2022. godine, 87 zemalja je objavilo svoje obaveze za smanjenje emisija na neto nulu u ovom veku. Zajedno, ove zemlje čine preko 85% globalnih emisija.⁴ Međutim, u većini slučajeva, ove obaveze i njihove pridružene prognoze zasnivaju se na pretpostavci da će potrošnja energije i korišćenje značajno rasti u zemljama sa visokim prihodima, u skladu sa nastavkom kapitalističke ekspanzije. Planovi za postizanje neto nula emisija do 2050. godine uz održavanje trenutnog modela ekonomskog rasta zavise od transformacije ekonomija i industrija zasnovanih na fosilnim gorivima u one koje pokreću tzv. čiste tehnologije. Stoga se procenjuje da bi proizvodnja električnih vozila mogla porasti 15 puta do 2050. godine, a da bi korišćenje obnovljivih izvora energije kao što su solarni paneli i vetroturbine moglo potencijalno da se učetvorostruči.⁵

Ovaj proces se predstavlja kao „zelena tranzicija”. Iako je implementacija sistema obnovljive energije i električnih vozila započela pre najmanje 20 godina, sada se ide punom parom napred. Postoji nekoliko razloga za to. Prvi je opšte prihvatanje da su klimatske promene velika pretnja opstanku čovečanstva na ovoj planeti. Drugi je potreba da se reši veoma niska stopa rasta tzv. zrelih kapitalističkih ekonomija, pri čemu su neke čak ušle u recesiju, kao što je Nemačka, zajedno sa niskim stopama privatnih investicija zbog sve većeg broja oružanih sukoba i geopolitičkih tenzija, između ostalih razloga. Potreba da se kapitalizam zasnovan na fosilnim gorivima pretvori u njegovu zelenu verziju radi „spasavanja čovečanstva od klimatske katastrofe” koristi se kao opravdanje za velike tokove javne potrošnje, garancije kredita, kao i druge podsticaje i beneficije za privatne kompanije koje se smatraju ključnim pokretačima „zelene tranzicije”.⁶ Ipak, uprkos ovom okviru, jezik zelene tranzicije se takođe koristi za skrivanje i „zeleno pranje” intenziviranog militarizma, uključujući i onaj na granicama Evrope, pri čemu tzv. kritične „zelene” sirovine završavaju u službi potreba rastuće industrije oružja i bezbednosti.⁷

Istovremeno, ni struktura kapitalističkog sistema i njegovi načini proizvodnje i potrošnje – uzroci današnjih višestrukih kriza – niti primaoci opsežne fiskalne podrške, se ne dovode u pitanje. Naprotiv, glavne ekonomske sile, posebno Kina, SAD i EU, angažovane su u žestokoj konkurenciji da preuzmu vodeću ulogu u ovom procesu tranzicije, sa specifičnim programima podrške i subvencijama za svoje nacionalne industrijske sektore. Na primer, Evropska komisija je predstavila svoj Evropski zeleni dogovor, inicijativu koja obuhvata desetina mera za „ozelenjavanje” evropske ekonomije i postizanje klimatske neutralnosti EU do 2050.⁸ Jedna od ovih mera je [Industrijski plan u okviru zelenog dogovora \(IPOZD\)](#) * koji je pokrenut u februaru 2023. i predviđa veliku finansijsku podršku i podsticaje za ulaganja u čiste tehnologije.⁹ SAD, sa svojim [Zakonom o smanjenju inflacije ** \(ZSI\)](#)¹⁰ i Kina sa svojim [Made in China 2025](#)¹¹ su pokrenule svoje ambiciozne programe subvencija kako bi ubrzale transformaciju domaćih industrija i ekonomija i zadržale što je moguće više koraka obrade u svojim zemljama.

* Green Deal Industrial Plan (GDIP)
** Inflation Reduction Act (IRA)

Slaba tačka ovih inicijativa je pristup neophodnim primarnim sirovinama i metalima za transformaciju osnovne energije ovih ekonomija. Ovo je posebno tačno za EU, koja već troši 25–33% globalno proizvedenih metala sa samo 6% svetske populacije.¹² Pored toga, za većinu metala EU je između 75% i 100% zavisna od uvoza, od kojih većina dolazi iz Kine ili zemalja globalnog juga.¹³

EU plan za smanjenje rizika snabdevanja za energetske tranziciju

EU je 2022. godine usvojila **REPowerEU** akcioni plan sa ciljem da se do 2030. godine podstakne više projekata obnovljive energije, posebno vetra i fotonaponski (PV) projekti, ali i proizvodnje vodonika. Ovaj ambiciozni plan znači da će doći do povećanja potražnje za kritičnim sirovinama. Da bi smanjila rizik od poremećaja u snabdevanju sirovinama i podstakla svoju stratešku autonomiju, Evropska komisija je u martu 2023. godine predstavila **Zakon o kritičnim sirovinama** ***(CRMA)**¹⁴. Za razliku od drugih politika EU, za manje od godinu dana zakonski predlog je prošao put od Saveta EU, preko EU Komisije i Evropskog parlamenta, do konačnog usvajanja 12. decembra 2023.¹⁵ CRMA uspostavlja okvir za osiguranje pristupa „bezbednom i održivom snabdevanju kritičnim sirovinama i očuvanju ekonomske otpornosti Unije“, definiše listu kritičnih i strateških sirovina i postavlja ciljeve u pogledu njihove nabavke i prerade koje treba postići do 2030. godine, a to su:

- najmanje 10% svoje godišnje potrošnje **kritičnih sirovina (KS)**** mora biti izvađeno u EU;
- najmanje 40% godišnje potrošnje prerađenih (pretopljenih i rafinisanih) kritičnih sirovina mora doći iz EU;
- najmanje 25% godišnje potrošnje treba da potiče od recikliranih metala i minerala iz EU;
- najviše 65% godišnje potrošnje EU svake strateške sirovine, u bilo kojoj relevantnoj fazi prerade, sme da dolazi iz jedne treće zemlje.

Snabdevanje iz recikliranih izvora (25%) odvijaće se tek nakon završetka životnog ciklusa današnjih tehnologija čiste energije. Do tada, EU će morati sebi da obezbedi snabdevanje primarnim mineralima. Iako je cilj da se iskopava najmanje 10% u zemljama EU, ona razmatra obradu kritičnih sirovina u mnogo većem procentu (40%). Glavni izazov, dakle, leži u obezbeđivanju pristupa ekstrakciji primarnih sirovina, što je prvi korak u lancu vrednosti.

Kritične sirovine

Lista kritičnih sirovina je ažurirana 2023. godine sa šest novih materijala koji se smatraju 'kritičnim' u poređenju sa 2020. godinom. Lista od 34 mineralne i metalne sirovine sada uključuje nikl i bakar, gde se oba smatraju strateškim sirovinama, ali ne samo zbog rizika snabdevanja, već i zbog njihovog velikog ekonomskog značaja za EU.¹⁶ Nikl je, na primer, ključna komponenta baterija i iako postoji raznovrsna ponuda, EU ovu sirovinu smatra strateškom zbog „potencijalnih budućih izazova“, koji mogu biti izazvani zbog njenog koncentrisanog vlasništva. Ostali minerali su navedeni kao strateški jer su potrebni ne samo za zelenu i digitalnu tranziciju, već i za proizvodnju vazduhoplovnih i odbrambenih tehnologija, oba sektora u kojima se očekuje povećanje potražnje.¹⁷

FIGURA 1 · UPOTREBA SIROVINA U RAZLIČITIM TEHNOLOGIJAMA

	RIZIK SNA- BDEVANJA ^A	SIROVINA ^B	DIGITALNE TEHNOLOGIJE	OBNOVLJIVA ENERGIJA	ODBRANA I VAZDUŠNI PROSTOR
					
STRATEGŠKE SIROVINE	5.1	Teški elementi retkih zemalja (TERZ)*	X	X	X
	4.8	Galijum	X	X	X
	3.8	Bor	X	X	X
	3.7	Laki elementi retkih zemalja (LERZ)**	X	X	X
	2.8	Kobalt	X	X	X
	2.7	Grupa Platinskih metala (GPM)***	X	X	X
	1.9	Bizmut	X		X
	1.9	Litijum	X	X	X
	1.8	Germanijum	X	X	X
	1.8	Grafit	X	X	X
	1.6	Titanijum	X	X	X
	1.3	Silicijum	X	X	X
	1.2	Aluminijum/Boksit	X	X	X
	1.2	Mangan	X	X	X
	1.2	Volfram	X	X	X
	0.5	Nikl	X	X	X
	0.1	Bakar	X	X	X
KRITIČNE SIROVINE	4.4	Niobijum		X	X
	4.1	Magnezijum	X	X	X
	3.3	Fosfor	X	X	X
	2.6	Stroncijum	X	X	
	2.4	Skandijum	X	X	X
	2.3	Vanadijum	X	X	X
	1.8	Antimon	X	X	X
	1.8	Berilijum	X		X
	1.6	Arsen	X		X
	1.5	Feldspat			X
	1.5	Hafnijum	X		X
	1.3	Barit	X	X	X
	1.3	Tantal			X
	1.2	Helijum	X	X	
	1.1	Fluorit	X	X	X
	1.0	Koksni ugalj			
	1.0	Fosforit	X		

Source: Own work based on the Joint Research Centre (JRC) analysis¹⁸

A • Rizik snabdevanja može da se kreće od 0 do 20, ali najveća vrednost u ovoj tabeli je oko 6. Element je definisan kritičan ako je SR ≥ 1, dok nije kritičan ako je SR ≤ 1 (JRC Study, 2023)..

B • Tabela predstavlja 31 individualnu sirovinu i 3 grupe metala: TERZ, LERZ and GPM.

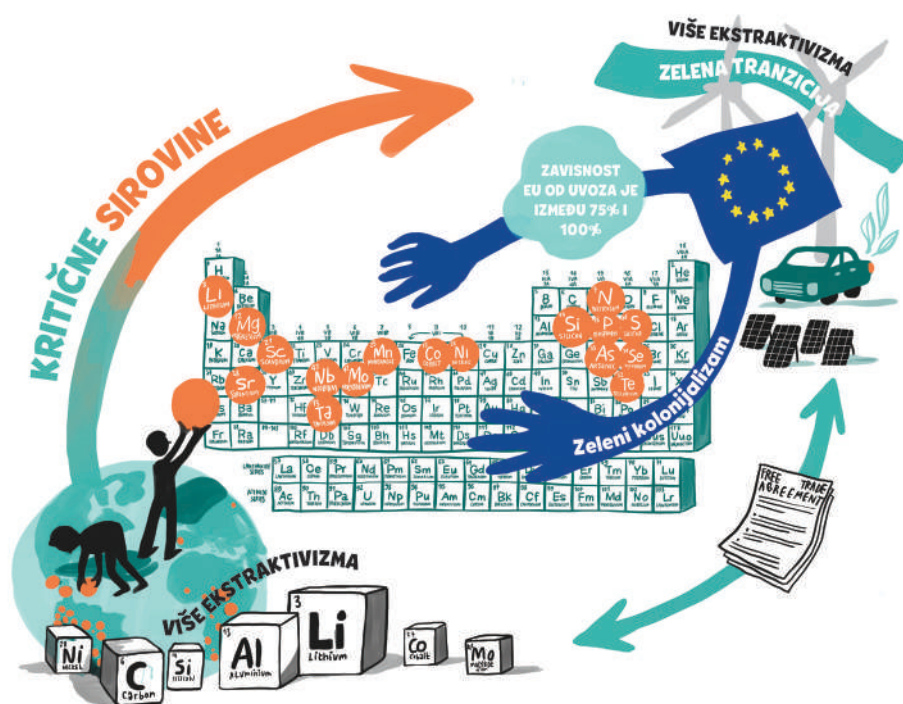
*Heavy Rare Earth Elements (HREE)

**Light Rare Earth Elements (LREE)

*** Platinum Group Metals (PGM)

Trgovinski i investicioni sporazumi za obezbeđivanje pristupa kritičnim sirovinama

Za većinu sirovina, Evropska unija je u potpunosti zavisna od trećih zemalja za svoje snabdevanje. Da bi se smanjio rizik snabdevanja, EU je utvrdila da će do 2030. godine najviše 65% snabdevanja bilo koje kritične sirovine dolaziti iz jedne treće zemlje. I uredbi o kritičnim sirovinama i Industrijski plan Evropskog zelenog dogovora pominju „otvorenu trgovinu za otporne lance snabdevanja“ kao ključne elemente za ublažavanje rizika snabdevanja i obezbeđivanje nesmetane implementacije planova zelene tranzicije EU. Kako bi osigurala otvorenu trgovinu i svoj pristup kritičnim sirovinama, EU predlaže nekoliko eksternih akcija u kojima strateška partnerstva (SP)* o sirovinama i sporazumi o slobodnoj trgovini (SST)**, sa poglavljima o energiji i sirovinama, igraju glavnu ulogu.¹⁹ EU promoviše ove sporazume o slobodnoj trgovini i srodne instrumente kao vin-vin partnerstva: EU dobija pristup kritičnim sirovinama koje su joj potrebne i pomaže zemljama dobavljačima da izgrade kapacitete za obradu kako bi napredovali u lancu vrednosti čiste tehnologije.

Odstupanje od fosilnih goriva i ostvarivanje zelene i digitalne tranzicije bez preispitivanja trenutnih načina proizvodnje i potrošnje dovelo bi do veće eksploatacije, kako bi se zadovoljila rastuća potražnja.

Ipak, sa skoro 25 godina iskustva u sklapanju sporazuma o slobodnoj trgovini između EU i zemalja globalnog juga,²⁰ da li se oni zaista mogu opisati kao sporazumi od kojih svi dobijaju? Kakvi su efekti sporazuma o slobodnoj trgovini koje su potpisali partneri sa asimetričnim pozicijama? I, ako ovi sporazumi nisu obostrano korisni, šta to znači za način prelaska na sisteme obnovljive energije?

Ovaj izveštaj doprinosi debati o regulatornom okviru, koji se odnosi na trgovinu sirovinama, koji EU trenutno uspostavlja i njegovom uticaju na zemlje bogate resursima na globalnom jugu. Postavlja se pitanje da li su ovi predloženi instrumenti koherentni sa sveobuhvatnim ciljem Evropskog zelenog dogovora da „ne ostavi nikoga i nijedno mesto iza“.²¹ Evaluirajući trenutne trgovinske politike EU, posebno sporazume o slobodnoj trgovini koji uključuju poglavlja o energiji i sirovinama, postavljamo pitanje da li je ovo trgovinski režim koji će omogućiti kretanje ka socio-ekološkoj tranziciji i ispuniti međunarodne klimatske obaveze EU. Ovaj izveštaj se uglavnom fokusira na trenutnu situaciju ekstrakcije sirovina potrebnih za energetska tranziciju. The report focuses mainly on the stage of the extraction of raw materials needed for the energy transition.

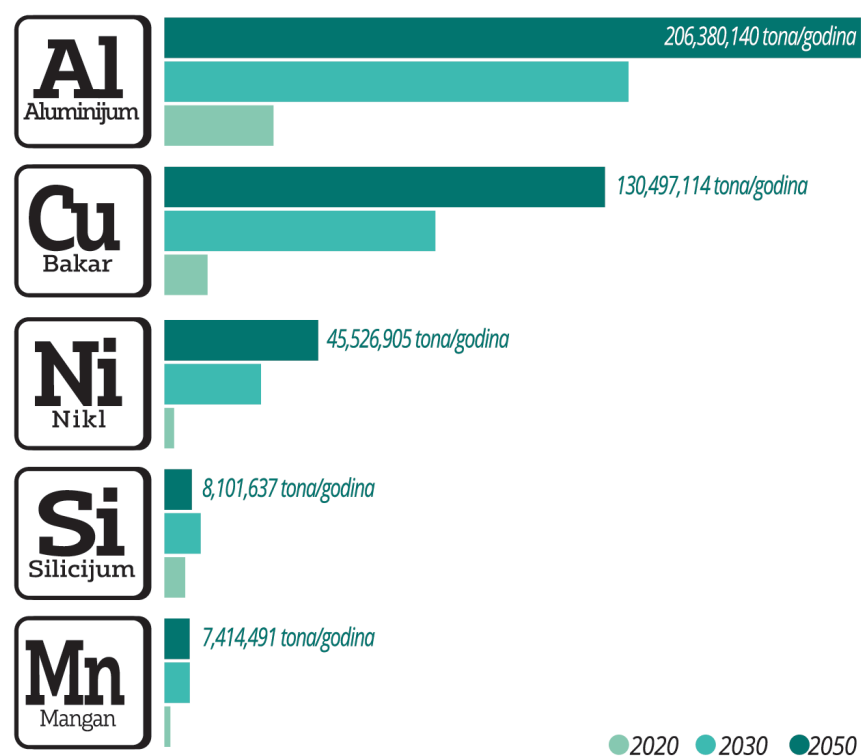
*Strategic partnerships (SPs)
** Free Trade Agreements (FTAs)

„Zelena tranzicija“ EU i njena Ahilova peta: pristup kritičnim sirovinama

Scenario buduće potražnje Evropske unije

Usred geopolitičke nestabilnosti i globalne konkurencije, uz ubrzanje energetske tranzicije širom sveta, očekuje se da će se u EU povećati potreba za sirovinama koje bi garantovale njeno sprovođenje. Prema najnovijem istraživanju koje je sproveo Zajednički istraživački centar EU, postoje dva scenarija buduće potražnje unutar EU. Scenario visoke potražnje (SVP)* predviđa brzu primenu tehnologije u skladu sa najambicioznijim ciljevima mitigacije u okviru energetskih sistema i klimatskih promena, koje su postavile zemlje/regioni, poput REPowerEU ciljevi za EU 2030. Scenario niske potražnje (SNP)** uključuje postepenu tehnologiju raspoređivanja i različite kombinacije tržišnih udela i materijalnih intenziteta. Uprkos umerenijem povećanju potražnje za materijalima u poređenju sa scenarijem visoke potražnje (SVP), i dalje postoji jasan rast u oba scenarija. Predviđa se da će do 2050. godine globalna potražnja za litijumom i grafitom biti približno 14 i 7 puta veća od trenutne globalne ponude, dok se očekuje da će se potražnja za disprozijumom i neodimijumom povećati za oko 1,5 puta.²²

FIGURE 2 · POTRAŽNJA ZA MATERIJALIMA U EVROPSKOJ UNIJI (SCENARIO VISOKE POTRAŽNJE)

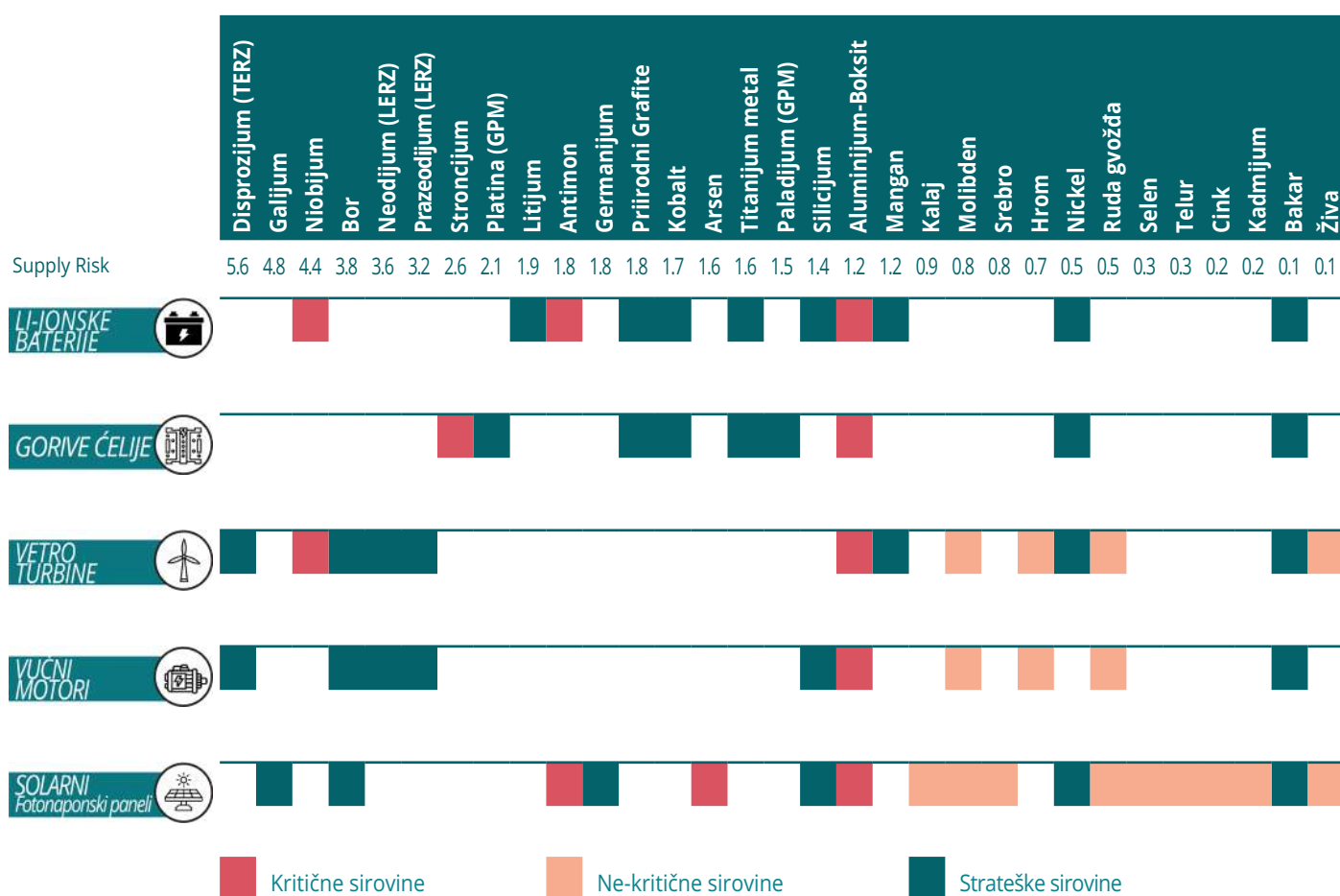
Glavni rast tehnologija koje su deo tehnologija obnovljivih izvora očekuje se u solarnim fotonaponima (PV), turbinama na vetar, elektrolizerima, Li-jonskim baterijama, gorivim ćelijama i toplotnim pumpama. Na primer, Global Energy and Climate Outlook (GECO) scenariji predviđaju povećanje kapaciteta energije vetra sa 732 GW u 2020. godini, na čak 8.400 GW do 2050. Takođe se očekuje da će solarni PV porasti sa 710 GW u 2020. na potencijalno 16 puta taj iznos do 2050. godine.²³

Svaka tehnologija ima specifične zahteve za sirovinama, a postoji i kritična zavisnost od uvoza, posebno iz Kine. Vetroturbine se oslanjaju

na teške i lake elemente retkih zemalja, dok solarna fotonaponska tehnologija zavisi od strateških sirovina kao što je silicijum. Baterije koriste materijale kao što su litijum, kobalt i grafit, koji se svi smatraju kritičnim ili strateškim. Elektrolizeri zahtevaju metale platinske grupe i druge strateške materijale. Toplotne pumpe, iako generalno bezbedne, takođe zavise od specifičnih sirovina. Sve u svemu, EU se suočava sa velikim slabostima u lancu snabdevanja u okviru uvoza kritičnih sirovina za proizvodnju obnovljive tehnologije. Kao što je prikazano na slici ispod, većina sirovina potrebnih za svaku tehnologiju smatra se kritičnom ili strateškom, što znači da ovo stvara visoku osetljivost na rizike u snabdevanju duž lanca snabdevanja (sirovine, prerađeni materijali, komponente i sklopovi).

*High Demand Scenario (HDS)
** Low Demand Scenario (LDS)

FIGURA 3 · SIROVI MATERIJALI POTREBNI ZA PROIZVODNJU OBNOVLJIVE ENERGIJE

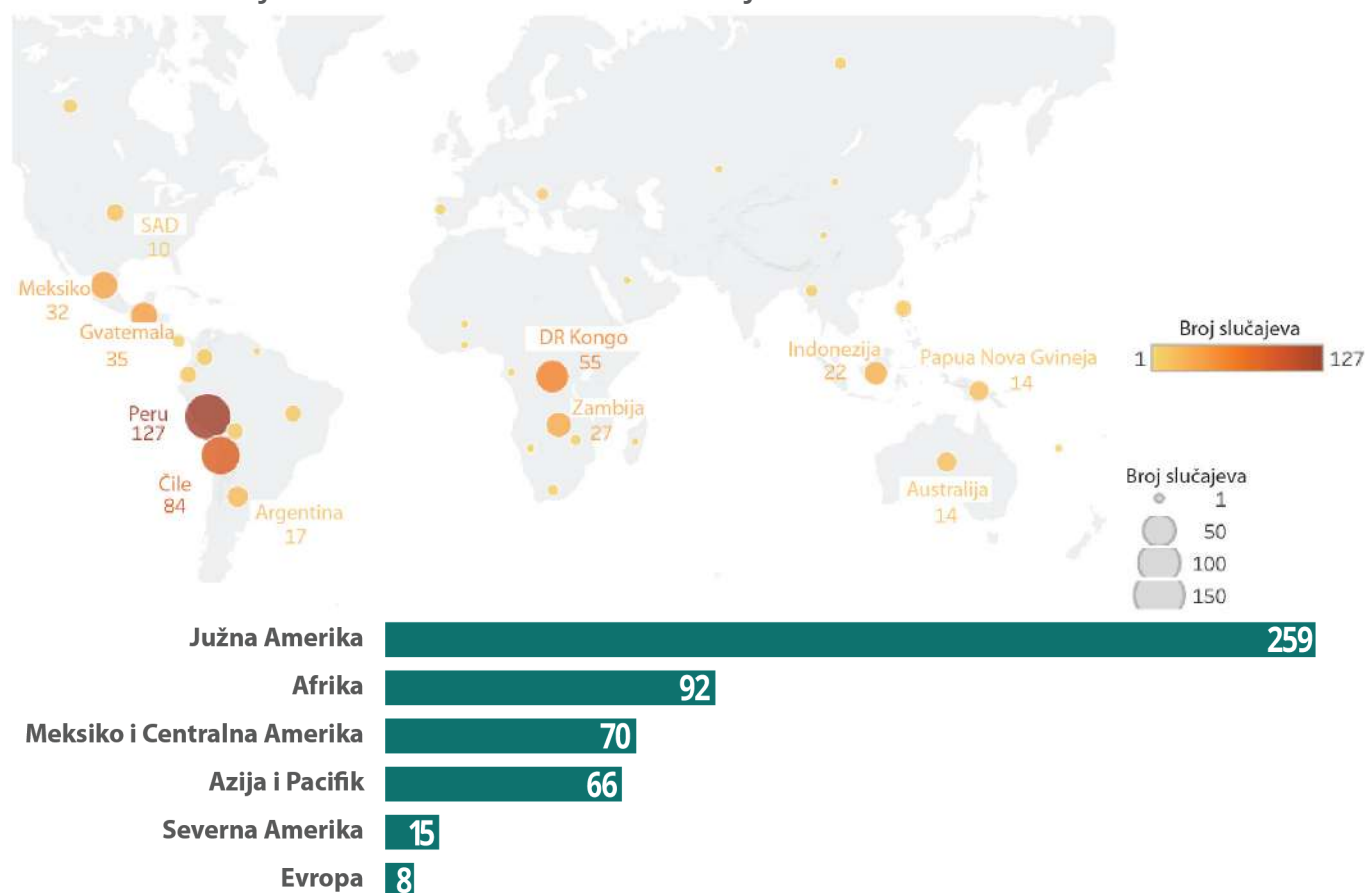

Izvor: JRC analiza, 2023.

Društveni i ekološki rizici narastajuće potražnje

Ogroman porast potražnje takođe znači žurbu sa otvaranjem novih rudarskih projekata u svrhu energetske tranzicije. Uprkos neospornim ekološkim i društvenim prednostima, ovaj razvoj zahteva pažljivo planiranje. Prema članaku u naučnom časopisu **Nature**, procenjuje se da bi se u okviru 82% planiranih novih rudnika vadili materijali neophodni za iskorišćavanje obnovljive energije.²⁴ U kontekstu kritičnih sirovina, postoji posebna potreba da se obrati pažnja na ljudska prava, uzimajući u obzir da se preko 80% projekata litijuma i više od polovine projekata nikla, bakra i cinka nalazi na teritorijama domorodačkih naroda. Više od trećine mineralnih projekata, relevantnih za energetska tranziciju nalaze se na ili u blizini teritorije domorodačkih naroda ili na poljoprivrednoj zemlji koja se suočava sa kombinacijom rizika od nestanka vode, nastajanja sukoba i prehrambene nesigurnosti.²⁵ Rudarstvo je već sada sektor sklon sukobima, a tendencija će se verovatno povećati sa intenziviranjem potrage za sirovinama kako bi se održao korak u međunarodnoj trci ka kapitalizmu „čistih tehnologija“.²⁶ Samo u poslednjoj deceniji, Resurs centar za poslovna i ljudska prava je zabeležio 550 navoda o kršenju ljudskih prava, koji su u direktnoj vezi sa vađenjem minerala „zelene tranzicije“ širom sveta, ali posebno u Meksiku, Centralnoj i Južnoj Americi i na afričkom kontinentu. Ovi sukobi uključuju korporacije koje iskopavaju kobalt, bakar, litijum, mangan, nikl i cink.²⁷

MAP 1. ZLOUPOTREBE EKOLOŠKIH I LJUDSKIH PRAVA OD STRANE KOMPANIJA NAČINJENE PRILIKOM KOPANJA MINERALA ZA ZELENU TRANZICIJU

Izvor: Autori, bazirano na Transition Minerals Tracker (Business and Human Rights Centre, 2022): <https://www.business-humanrights.org/en/from-us/transition-minerals-tracker/>

Kao što ove brojke pokazuju, većina sukoba i prijavljenih kršenja ljudskih prava dešava se u zemljama na globalnom jugu, čiji je pravi broj verovatno još veći. Ipak, upravo iz ovih istih zemalja EU već dobija mnoge svoje kritične materijale i sa njima namerava da uspostavi još bliže trgovinske veze. Na primer, EU je nedavno potpisala Strateško partnerstvo sa Demokratskom Republikom Kongo, uprkos tome što je ovo jedna od zemalja sa najvećim navodnim kršenjima ljudskih prava u vezi sa vađenjem bakra i kobalta, oba metala za kojima raste potražnja u EU

Zone žrtvovanja: uticaj procesa rudarenja litijuma u Južnoj americi

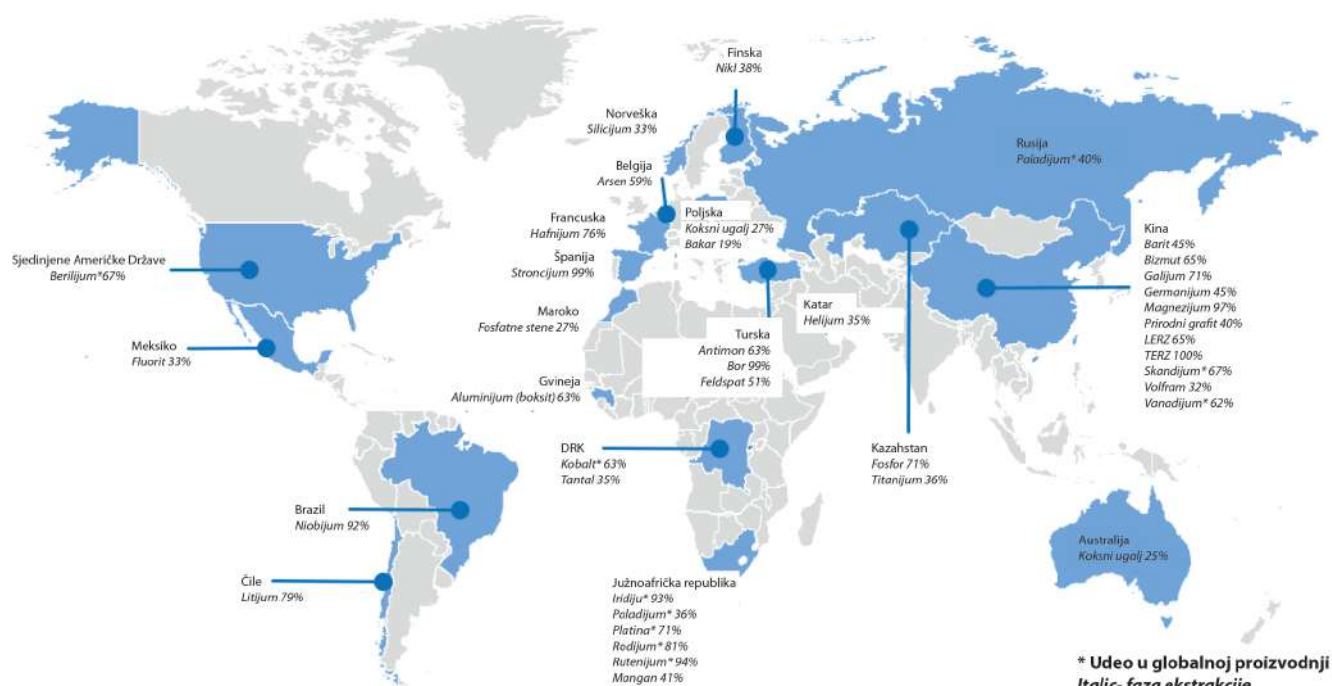
U regionima gde se litijum vadi iz podzemnih rezervoara slane vode (kao što je Salares Alto Andinos, koji uključuje Argentinu, Boliviju i Čile), ovaj proces zahteva i upotrebu velike količine vode. Metoda uključuje pumpanje slane vode bogate litijumom na površinu, a zatim isparavanje vode da bi ostao litijum. Za proizvodnju jedne tone litijuma iz slane vode može biti potrebno dodatnih hiljade litara vode. U Salar de Atacama samo su dve kompanije odgovorne za pumpanje 2.000 litara vode u sekundi. Ovim tempom moglo bi da se isuši čitavo jezero, što stvara rizik od nestašice vode i utiča na životnu sredinu.

Danas je oko polovina proizvodnje litijuma i bakra širom sveta koncentrisana u oblastima visokog vodenog stresa.²⁸ Ostali neželjeni efekti uključuju proizvodnju velikih količina mineralnog otpada, promenu prirodnog toka površinske vode, poremećaj ravnoteže vode i uticaj na autohtonu floru i faunu.²⁹ Na primer, u Salar del Hombre Muerto u argentinskoj provinciji Katamarka, američka kompanija za iskopavanje litijuma Livent je potpuno isušila poplavnu ravnice reke Trapiche kao rezultat korišćenja miliona litara sveže vode u procesu ekstrakcije i prečišćavanja litijuma.³⁰ Ironično, ovaj proces bi mogao da izazove reakciju protiv globalno pravedne energetske tranzicije.

Visoka zavisnost od uvoza kod većine kritičnih sirovina

Kako ulazimo u implikacije povećane potražnje, pojavljuje se drugi izazov — značajna zavisnost od trećih zemalja u pogledu osnovnih sirovina. Kina trenutno dominira velikim delom lanca snabdevanja za obnovljivu energiju, uključujući metale i minerale. U 2020. godini, skoro 100% retkih zemalja koje se koriste u EU došlo je iz Kine. Kina je bila i glavni snabdevač 10 od 30 minerala koje je EU definisala kao kritične u to vreme.³¹ Ali nije samo zavisnost od Kine problem, već i to što EU ima veoma niski udeo u proizvodnji čistih tehnologija, duž celog lanca snabdevanja. Ovo čini EU izuzetno ranjivom na nestašice u lancu snabdevanja. Samo nekoliko zemalja EU poseduje udeo u snabdevanju specifičnim kritičnim sirovinama, kao što su koksni ugalj i bakar iz Poljske, hafnijum iz Francuske ili stroncijum iz Španije.³² Međutim, kao što je prikazano na mapi 2, zemlje van EU su najveći dobavljači kritičnih sirovina u EU, poput Čilea (litijum), Gvineje (aluminijum (boksit)), Brazila (niobijum) ili Meksika (fluorit).

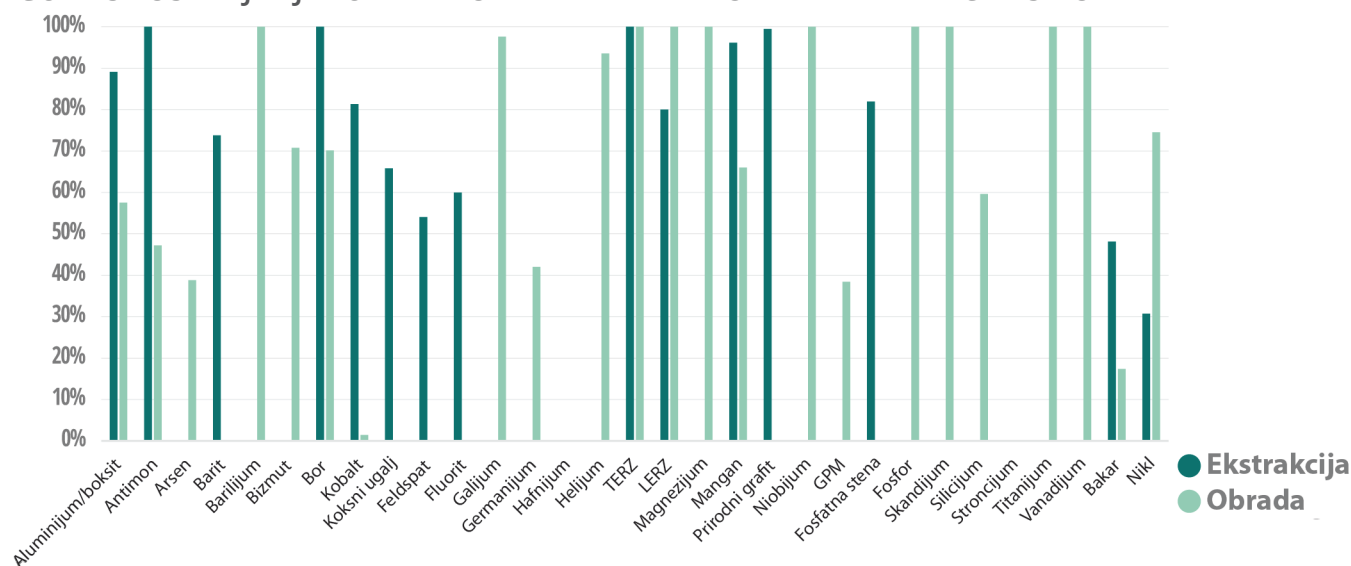
MAPA 2 · GLAVNE ZEMLJE DOBAVLJAČI KRITIČNIH SIROVINA ZA EU, 2023

Izvor: Evropska komisija, 2023³³

EU se takođe u velikoj meri oslanja na uvoz tehnologija čiste energije, kao što su e-vozila, baterije, gorivne ćelije i solarne fotonaponske ćelije, sa приметnom zavisnošću od solarnih panela. Njen jedini neto izvozni proizvod u ovom pogledu su komponente za vetroturbine,³⁴ iako i dalje zavisi od uvoza značajnih količina materijala kao što je aluminijum i, u manjoj meri, plastika za izgradnju turbina.

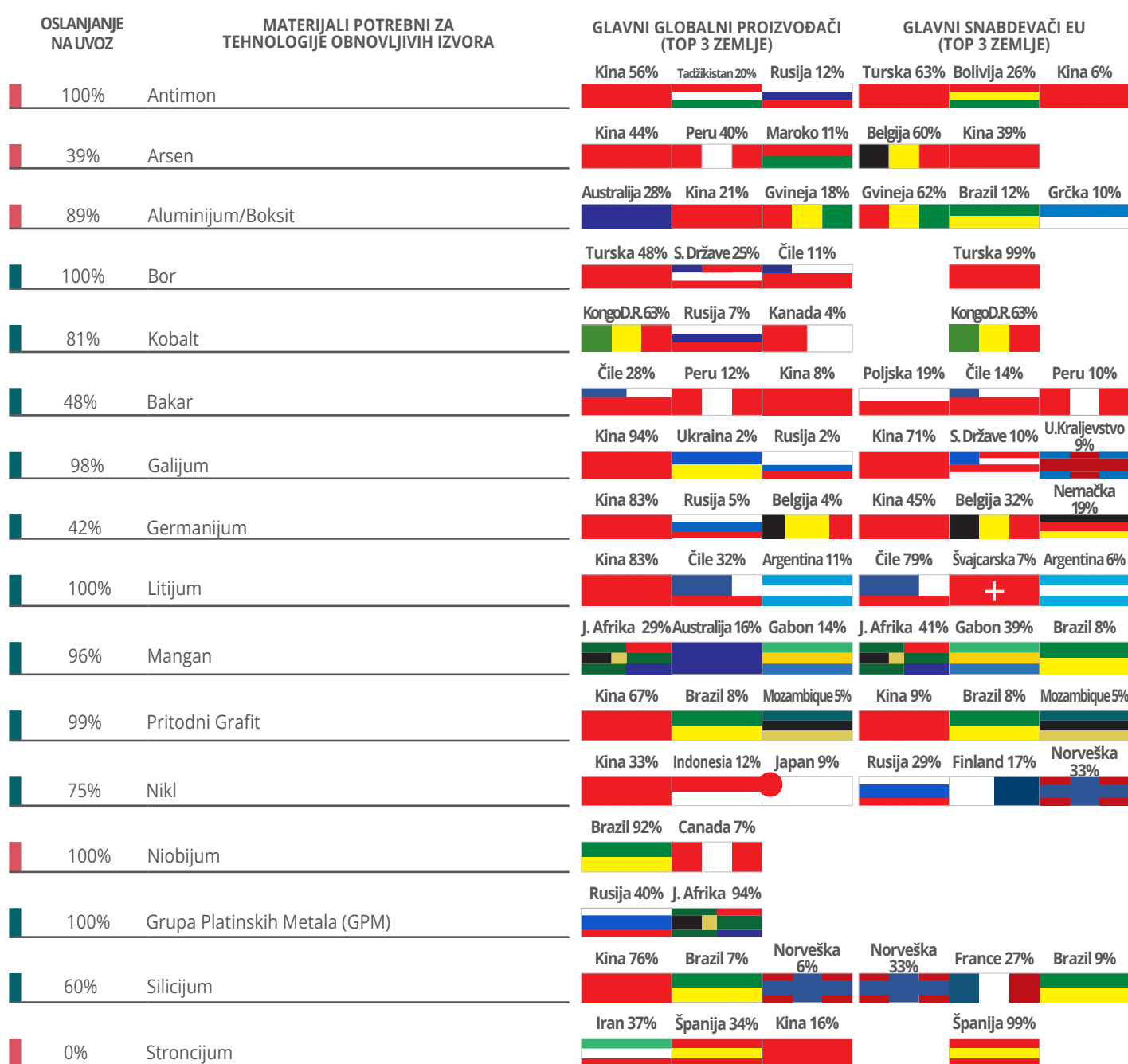
FIGURA 5 · OSLANJANJE EU NA IZVOZ ZA IZVAĐENE I OBRADENE KRITIČNE SIROVINE

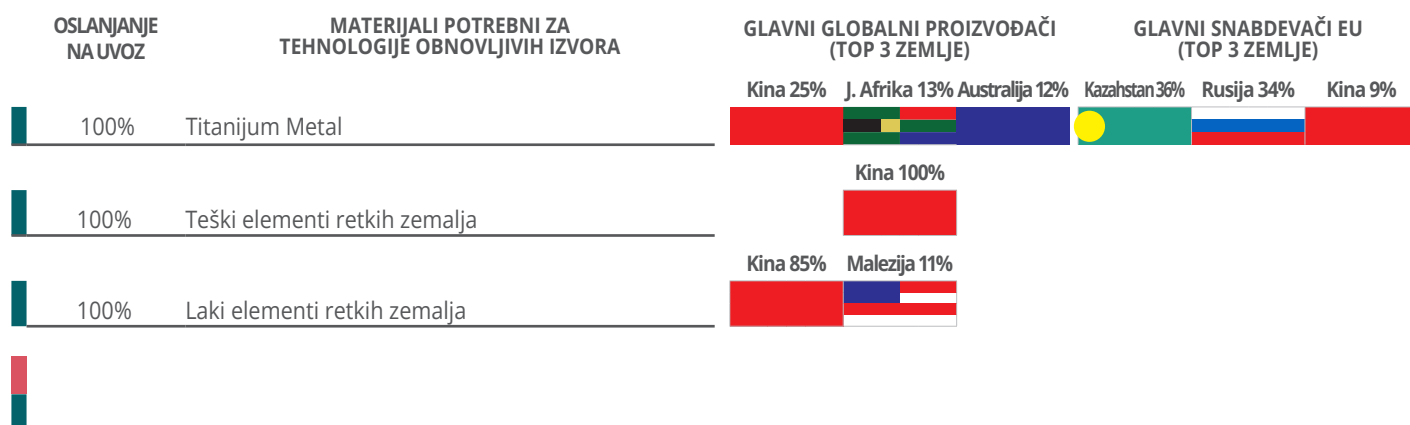

Izvor: Evropska komisija, 2023

Od 20 kritičnih materijala ključnih za tehnologije obnovljivih izvora, EU ima nizak indeks uvoza za samo četiri, što ukazuje na to da se za 80% materijala oslanja na uvoz u rasponu od 70% do 100% i u fazi ekstrakcije i u fazi prerade.³⁵ EU se bori sa ranjivostima vezanim za trgovinu u okviru lanca snabdevanja kritičnim sirovinama ključnim za obnovljivu energiju, kao i onim vezanim za primenu tehnologije. Na primer, na EU otpada samo 1% svih proizvedenih litijumskih baterija. Evropska unija predviđa veću potražnju za svim materijalima do 2030. i 2050. godine, zbog čega deo Strateškog akcionog plana o baterijama uključuje značajnu komponentu obezbeđivanja trgovinskih sporazuma sa trećim zemljama za kobalt, litijum, prirodni grafit i nikl kako bi se „osiguralo održivo i sigurno snabdevanje“.³⁶ Vetroturbine će verovatno imati značajne rizike u snabdevanju, posebno za sirovine, gde EU doprinosi sa samo 1%, iako je odgovorna za 58% u fazi montaže. Za fotonaponske sisteme, EU isporučuje 6% sirovina, pri čemu je najranjiviji korak na nivou komponenti, gde Kina dominira sa 89% tržišnog udela. Kina ima kontrolu nad skoro svim aspektima proizvodnje i upotrebe solarnih fotonaponskih sistema, a EU obezbeđuje samo 1% fotonaponskih sklopova baziranih na silicijumu.

FIGURA 6 · OSLANJANJE NA UVOZ

Izvor: Evropska Komisija, 2023

Da bi se smanjila evropska zavisnost i efekat eksternih šokova u snabdevanju, Evropski zakon o kritičnim sirovinama (CRMA) postavlja ambiciozan cilj za diversifikaciju snabdevanja strateškim sirovinama do 2030. godine, tako što će obezbediti da najviše 65% godišnje potrošnje jedne sirovine dolazi iz jedne treće zemlje,³⁷ istovremeno povećavajući svoje kapacitete za vađenje i preradu kritičnih sirovina u samoj uniji.³⁸ Ipak, Zakon o kritičnim sirovinama je jednostavno najnovija manifestacija dugoročne strategije EU za smanjenje rizika snabdevanja kritičnim i drugim sirovinama kako bi ostala u globalnoj trci ka kapitalizmu čiste tehnologije. U ovoj strategiji, trgovina i trgovinski instrumenti igraju ključnu ulogu.

Tunis i model ekstrakcije fosfata za izvoz

Fosfat je identifikovan kao kritičan u revoluciji baterija, posebno u litijum-fero fosfatnim (LFF)* baterijama, koje se smatraju izuzetno stabilnim i izdržljivim, a takođe koštaju manje od drugih baterija. EU je uključila fosfat kao jednu od 34 kritične sirovine zbog njegovog velikog ekonomskog značaja i rizika u snabdevanju,³⁹ pošto skoro u potpunosti zavisi od uvoza fosfata.⁴⁰

Tunis je peti najveći svetski proizvođač visokokvalitetnih fosfata, a drugi u Africi.⁴¹ Ekstrakcija fosfata je istorijski bila značajan izvor njegovih državnih prihoda.⁴² Koristi se prvenstveno za proizvodnju đubriva, ali bi se potencijalno mogla koristiti za LFF (LFP) baterije.⁴³ Kreatori politike i industrije u Tunisu vide ovo kao rastuće tržište i priliku za povećanje izvoza i prihoda.⁴⁴ Sporazum o slobodnoj trgovini između EU i Tunisa bi garantovao snabdevanje Evrope fosfatom po tržišnim cenama i bez vladinih ograničenja.

Tamo gde se kopa fosfat, jugozapadni tuniski guvernorat Gafsa nije požnjeo plodove ove aktivnosti. Sa populacijom od 300.000 stanovnika ima jednu od najviših stopa siromaštva i nezaposlenosti u zemlji. Zajednice u ovim regionima pate od ekstraktivističkog modela razvoja koji se obnavlja samo kroz pljačku resursa, marginalizaciju i dalju degradaciju životne sredine.⁴⁵ Najvažnije pitanje je, međutim, otimanje vode. Gafsa je polusušna regija u kojoj se snabdevanje vodom često prekida nedeljama, što primorava lokalno stanovništvo da kupuje cisterne za vodu. Gafsa Phosphate Company (CPG) drenira više od 75% eksploatisanog kapaciteta od 565 litara u sekundi podzemne vode, da bi nastavila sa procesom ispiranja kako bi se minerali odvojili od rude.

*Lithium ferro phosphate (LFP)

Trgovinska strategija EU za smanjenje rizika nabavke kritičnih sirovina

Jačamo našu saradnju sa pouzdanim trgovinskim partnerima na globalnom nivou, kako bismo smanjili trenutnu zavisnost EU od samo jedne ili nekoliko zemalja.

Predsednica Evropske komisije, Ursula fon der Lejen⁴⁶

Evropska komisija je 2008. godine predložila „Inicijativu za sirovine“ (IZS)*, ⁴⁷ koja postavlja strategiju za obezbeđivanje pristupa sirovinama za EU. Ova strategija ima tri stuba:

1. Fer i održivo snabdevanje sirovinama sa globalnih tržišta.
2. Održivo snabdevanje sirovinama unutar EU.
3. Efikasnost resursa i snabdevanje „sekundarnim sirovinama“ kroz reciklažu.

Nakon donošenja IZS, Evropska komisija je 2011. predstavila svoju „Strategiju trgovine sirovinama“ kako bi „dodatno naglasila pitanja sirovina, kao što su ograničenja izvoza i investicioni aspekti, u okviru tekućih i budućih trgovinskih pregovora EU u bilateralnim, plurilateralnim i multilateralnim okvirima“.⁴⁸

Ove inicijative imaju za cilj da smanje rizik nabavke sirovina uopšte, posebno kritičnih sirovina i uokvirene su kao diplomatija sirovina, kako bi se garantovao pristup sirovinama pod uslovima slobodnog tržišta. Prema mišljenju Komisije, neki od najvažnijih dobavljača kritičnih sirovina nalaze se u zemljama „bez sistema slobodnog tržišta ili sa problemima političke ili ekonomske nestabilnosti, što predstavlja posebne rizike“.⁴⁹ Istovremeno, zemlje bogate resursima počele su da usvajaju politike za izgradnju sopstvenih proizvodnih kapaciteta i napreduju u proizvodnom lancu čiste tehnologije, kao što su kontrola izvoznih cena, izvozne kvote, sistem dvostrukih cena i restriktivne mere za strane investitore. Dok su današnje postindustrijalizovane zemlje istorijski koristile slične politike za zaštitu svojih industrija, one su takođe koristile pravila kroz sporazume o slobodnoj trgovini i u okviru STO, kako bi sprečile manje industrijalizovane zemlje da koriste iste mere koje su bile ključne za postizanje višeg nivoa industrijskog razvoja.⁵⁰ Danas se izrađuju ista pravila i kroz različite dispozicije u trgovinskim sporazumima. EU pokušava da ograniči mogućnost država da koriste mere kontrole koje utiču na globalnu trgovinu sirovinama. Ali sporazumi o slobodnoj trgovini nisu jedini instrument koje EU koristi da bi osigurala preferencijalni tretman, pristup tržištu i mogućnosti ulaganja za svoje korporacije u zemljama bogatim resursima. Takođe je izradila sofisticirani okvir za obezbeđivanje pristupa kritičnim sirovinama.

* The Raw Materials Initiative' (RMI)

Četiri Ključne inicijative za obezbeđivanje pristupa kritičnim sirovinama van EU

Zakon o kritičnim sirovinama identifikuje sledeće inicijative vezane za trgovinu kako bi se obezbedio pristup CRM-u.

1 • Klub kritičnih sirovina

U svom govoru na samitu EU-CELAC u julu 2023. godine, komesar EU za trgovinu Valdis Dombrovskis je predstavio inicijativu Kluba kritičnih sirovina, koji su formirale „sve zemlje istomišljenice, koje su spremne da ojačaju globalne lance snabdevanja”.⁵¹ Predlog je da se okupe zemlje potrošači i zemlje bogate resursima sa ciljem stvaranja „partnerstava od kojih svi dobijaju, stvarajući osnovu za povećana, održiva ulaganja i na taj način omogućavajući sigurnu nabavku kritičnih sirovina za zelenu i digitalnu tranziciju”. Ovaj klub treba da se fokusira na četiri cilja:

1. Deljenje znanja i saradnju u cilju sprečavanja kriza i za rešavanje vanrednih situacija.
2. Jačanje održive proizvodnje i lokalnih prerađivačkih kapaciteta.
3. Obezbeđivanje pouzdane trgovine i ulaganja u sirovine.
4. Osiguravanje da povećanje ponude sirovina ne bude na štetu zajednica i životne sredine.⁵²

Sjedinjene Države su 2019. pokrenule sličnu inicijativu: Inicijativa za upravljanje energetske resursima (IUER)* koja je stvorila članstvo sa „partnerima istomišljenicima”, što nije uključivalo Kinu.

2 • Global Gateway

Global Gateway je najavila Evropska komisija 2021. godine, predstavlja novu vodeću strategiju EU, a obuhvata ulaganje u infrastrukturu kako bi se suprotstavila uticaju kineske inicijative Pojas i put, fokusirajući se na pet sektora: digitalni (siguran i otvoren internet); klima i čista energija; transport; zdravlje (uključujući vakcine i lance snabdevanja); i obrazovanje i istraživanje. Kako se navodi na veb stranici Evropske komisije, „tim Evropa” (mислеći na institucije EU i njene države članice, kao i evropske finansijske institucije) mobilisaće 300 milijardi evra između 2021. i 2027. godine da bi „smanjili jaz globalnog ulaganja širom sveta” i postigli Ciljeve održivog razvoja (COR) i obaveze preuzete u okviru Pariskog sporazuma u borbi protiv klimatskih promena.⁵³ Očigledno, Zajednička komunikacija o Global Gateway strategiji nije zasnovana na altruizmu, već na navodno obostranom sopstvenom interesu: „Pomažući drugima, EU, takođe, doprinosi promociji sopstvenih interesa, jačanju otpornosti svojih lanaca snabdevanja i otvaranju više trgovinskih mogućnosti za privredu Evropske unije, u kojoj približno 38 miliona radnih mesta zavisi od međunarodne trgovine”.⁵⁴

Da bi prikupio neophodna sredstva, „tim Evropa” značajno se oslanja na privatne investicije, koje pokušava da privuče omogućavanjem tendera i grantova, u kombinaciji sa zajmovima od razvojnih finansijskih institucija (RFI) **.⁵⁵ Nedavna studija, koju su izradili CounterBalance i Eurodad, tvrdi da je Global Gateway zasnovan na pretpostavci da će mobilisati ili iskoristiti resurse privatnih investitora, dok se postojeći projekti rebrandiraju pod okriljem Global Gateway-a, smanjujući obim „svežeg” novca koji treba prikupiti.⁵⁶ Kritičari Global Gateway-a tvrde da je potencijalni fond premali da bi se smatrao odgovorom na Inicijativu Pojas i put i da bi istinski podržao pravednu zelenu tranziciju u zemljama globalnog juga. Štaviše, politički prioriteti ove strategije su veoma nejasni, dok otvaraju vrata za bilo koju vrstu ulaganja, a ne spominju učešće civilnog društva, društvenih pokreta ili sindikata – time ni demokratski nadzor.⁵⁷

Global Gateway ne samo da obuhvata razvoj infrastrukturnih projekata, već ide ruku pod ruku sa drugim strategijama u vezi sa trgovinom. Drugim rečima, koristi se kao podsticaj za potpisivanje strateških partnerstava (SP) o sirovinama i obnovljivoj energiji, kao i trgovinskim sporazumima. Ovo je postalo kristalno jasno kada su Zambija i Demokratska Republika Kongo (DR Kongo) potpisale strateško partnerstvo sa EU tokom Global Gateway foruma održanog krajem oktobra 2023. godine u

*Energy Resource Governance Initiative (ERG)
** Development finance institutions (DFIs)

Briselu. Kako je to rekla predsednica Evropske komisije Ursula von der Leyen: „Global Gateway pruža okvir za ambiciozna i strateška partnerstva koja pokreću strukturnu transformaciju. Nova partnerstva sa Demokratskom Republikom Kongo i Zambijom podržaće razvoj održivih i otpornih lanaca vrednosti kritičnih sirovina, uz istovremeno stvaranje kvalitetnih lokalnih radnih mesta.⁵⁸

3 • Strateška partnerstva za sirovine

Strateška partnerstva su neobavezujući sporazumi koji imaju formu Memoranduma o razumevanju u kome partneri izražavaju nameru da žele da rade jedni sa drugima. Ova partnerstva „imaju namenu da prodube saradnju u oblasti održivih globalnih lanaca vrednosti, uključujući lance vrednosti sirovina, koji podržavaju čistu energiju i digitalnu tranziciju“⁵⁹, a kroz zajedničke projekte - omogućavanjem poslovnih prilika, poboljšanjem učešća i integracije u globalnim lancima vrednosti (uključujući lance vrednosti sirovina), otvorena, fer i konkurentna tržišta za kritične sirovine i prerađene materijale, produbljivanje održive eksploatacije mineralnih resursa, izgradnju kapaciteta i transfer znanja, kao i bližu saradnju u istraživanju i inovacijama.

Do sada je EU uspostavila strateška partnerstva za sirovine potpisivanjem Memoranduma o razumevanju sa Kanadom i Ukrajinom (2021), Kazahstanom i Namibijom (2022), Argentinom, Čileom, Zambijom, DR Kongom i Grenlandom (sve 2023).⁶⁰ Takođe je potpisala Memorandum o razumevanju o obnovljivoj energiji, energetske efikasnosti i obnovljivom vodoniku sa Urugvajem (2023),⁶¹ i pregovara o strateškom partnerstvu sa Norveškom.⁶²

Nakon potpisivanja Memoranduma o razumevanju, partneri su postavili mapu puta sa konkretnim aktivnostima u kojima žele da sarađuju kako bi oživeli strateško partnerstvo. Ovaj korak sledi formiranje radne grupe sastavljene od visokih zvaničnika, koji će se sastajati svake godine kako bi razmotrili sledeće korake. Jedina javno dostupna mapa puta do sada je sa Ukrajinom. Prema tekstu, konkretne aktivnosti su uglavnom radionice, tehnička pomoć, studije i olakšavanje kontakata/ učešća u oblastima dekarbonizacije iskopavanja sirovina u Ukrajini, uključujući jačanje održivog rudarstva i obrade, upravljanje podacima i identifikaciju zajedničkih poslovnih prilika u sektoru rudarstva.⁶³

Ne postoji nezavisno telo osnovano za praćenje aktivnosti koje se razvijaju, u okviru njihovog delokruga. U stvari, učešće javnosti u ovim partnerstvima nije predviđeno, dok se ekonomskim/industrijskim akterima pridaje veliki značaj. Kao što je istaknuto u dokumentu o stavu evropskih organizacija civilnog društva: „Fokusu Zakona o kritičnim sirovinama na sigurnost snabdevanja EU kroz partnerstva nedostaje pristup globalne pravde. Uključujući konkretne mere za obezbeđivanje standarda održivosti, učešća civilnog društva i zaštite ljudskih prava i životne sredine u trećim zemljama“.⁶⁴ Iako memorandum o razumevanju nemaju za cilj da „stvaraju prava ili obaveze prema međunarodnom ili domaćem pravu“ između vlada, ili da „predstavljaju obaveze bilo kog od učesnika da pruži preferencijalni tretman drugom učesniku [...]“.⁶⁵ Sporazumi o slobodnoj trgovini imaju obavezujuću prirodu sa specifičnim pravilima za oba partnera i često mogu biti u suprotnosti sa ciljevima strateških partnerstava kao što je „stvaranje lokalne dodate vrednosti“.

Strateška partnerstva za strateške i kritične sirovine već su uključene u Akcioni plan o kritičnim sirovinama za 2020. godinu.⁶⁶ Akcija 9 navodi da bi EU trebalo da „razvije strateška međunarodna partnerstva i dodeljena finansiranja, kako bi osigurala raznovrsnu i održivu nabavku kritičnih sirovina, uključujući i kroz neizmenjene uslove trgovine i ulaganja [...]“.

Prema rečima evropskog komesara za unutrašnje tržište Tijerija Bretona, ova partnerstva su komplementarna EU sporazumima o slobodnoj trgovini: „Odredbe trgovinskih sporazuma su pravno obavezujuće, dok partnerstva nude politički okvir za konkretnu bilateralnu saradnju u specifičnoj oblasti sirovina, da pretvore ekonomske prilike u uzajamno korisne realnosti.“⁶⁷ U Memorandumu o razumevanju o strateškom partnerstvu sa Čileom posebno se pominje postojeći sporazum o pridruživanju (AA): 'Partnerstvo predviđa da se odvija u potpunosti u skladu sa AA'.⁶⁸

Strateški projekti

Poglavlje III Zakona o kritičnim sirovinama posvećeno je projektima koji bi „dali značajan doprinos sigurnosti snabdevanja Unije strateškim sirovinama“ i stoga se smatraju strateškim projektima. Ovi projekti se mogu realizovati unutar ili van EU. Šta se kvalifikuje kao strateški projekat će odlučiti Evropska komisija i namenski odbor, koji će zajedno birati projekte i podržavati njihovu implementaciju, nastojeći da stvore sinergiju sa postojećim međunarodnim inicijativama, kao što je strategija Global Gateway.⁶⁹ Ako se razvijaju van EU, projekti na tržištima u razvoju ili ekonomijama u razvoju treba da budu „od obostrane koristi za Uniju i dotičnu treću zemlju dodavanjem vrednosti u toj zemlji.“⁷⁰ Štaviše, oni bi morali da ispune određene kriterijume ekološke i socijalne održivosti. Ipak, kao i kod strateških partnerstava, jezik je veoma nejasan i uopšten. Štaviše, kako se kaže u dokumentu o stavu evropskih organizacija civilnog društva: „lako se u Zakonu pominje dodatak vrednosti u trećim zemljama, nema konkretizacije ili definicije šta to zapravo znači i kako bi se mogli obezbediti standardi održivosti i učešće civilnog društva. Način na koji se predviđaju strateška partnerstva i projekti nosi rizik od pogoršanja ljudskih prava i kršenja prava domaćeg stanovništva, povećanja rizika po životnu sredinu, podrivanja razvoja u trećim zemljama i zaobilaznja demokratskog učešća, jer u trećim zemljama nije predviđeno učešće civilnog društva.“⁷¹

4 • Trgovinski i investicioni ugovori

Komisija je 15. oktobra 2015. godine predstavila svoju novu trgovinsku i investicionu strategiju „Trgovina za sve“. Kao deo ove strategije, Komisija je zaključila da svi novi trgovinski sporazumi treba da sadrže poglavlje o energiji i sirovinama (ES)*, kako bi se ublažio rizik snabdevanja kritičnim sirovinama u EU. Kako EU kaže, pravila Svetske trgovinske organizacije (STO)** nisu dovoljna jer „opšta pravila se ne bave određenim pitanjima u vezi sa energijom i sirovinama.“⁷² Dakle, ova poglavlja su STO-Plus. EU je ovo nazvala „boljim globalnim upravljanjem“ kritičnim sirovinama.

Evropska komisija je jasno stavila do znanja da pristup sirovinama treba da bude prioritet u trgovinskim i regulatornim politikama EU i trenutno pregovara o nekoliko trgovinskih i investicionih sporazuma sa posebnim poglavljima o energiji i sirovinama. Interes da se takvi sporazumi geografski prošire poklapa se sa geografskom lokacijom kritičnih sirovina. Stoga se sve više smatra da trgovinska politika garantuje ne samo pristup tržištu u trećim zemljama, ili zaštitu investicija u inostranstvu, već i da garantuje snabdevanje kritičnim sirovinama.

Pre izbora za novi Evropski parlament u junu 2024. godine EU namerava da potpiše sporazume o slobodnoj trgovini, gde će biti i ES poglavlja, sa Čileom i Meksikom, dok se o sporazumima o slobodnoj trgovini sa Indijom i Indonezijom još pregovara. Pregovori o dubokoj i sveobuhvatnoj zoni slobodne trgovine (DSZST)*** sa Tunisom i sporazum o slobodnoj trgovini sa Australijom su na čekanju, ali nacrt teksta uključuje i ES poglavlje.⁷³ Drugi sporazumi o slobodnoj trgovini, za koje tekstovi pregovora još nisu objavljeni, može potencijalno uključiti ES poglavlja. Ovo je slučaj sporazuma o slobodnoj trgovini sa Marokom, Filipinima i Tajlandom. Svi ovi sporazumi se zasnivaju na ranijim sporazumima koji su već uključivali posvećena poglavlja koja se bave rudarstvom i sirovinama, odnosno DSZST između EU i Gruzije (2013), Moldavije (2013) i Ukrajine (2014). Poglavlja o rudarstvu i sirovinama uključena u ove DSZST nisu tako sveobuhvatna kao trenutna ES poglavlja, ali se i dalje mogu shvatiti kao prethodnici poglavljima o energiji i sirovinama⁷⁴ koja su bila uključena u pregovore od 2015. godine nadalje.⁷⁵ Uloga sporazuma o slobodnoj trgovini kao garantovanje nabavke sirovina za EU detaljno je obrađeno u sledećem poglavlju.

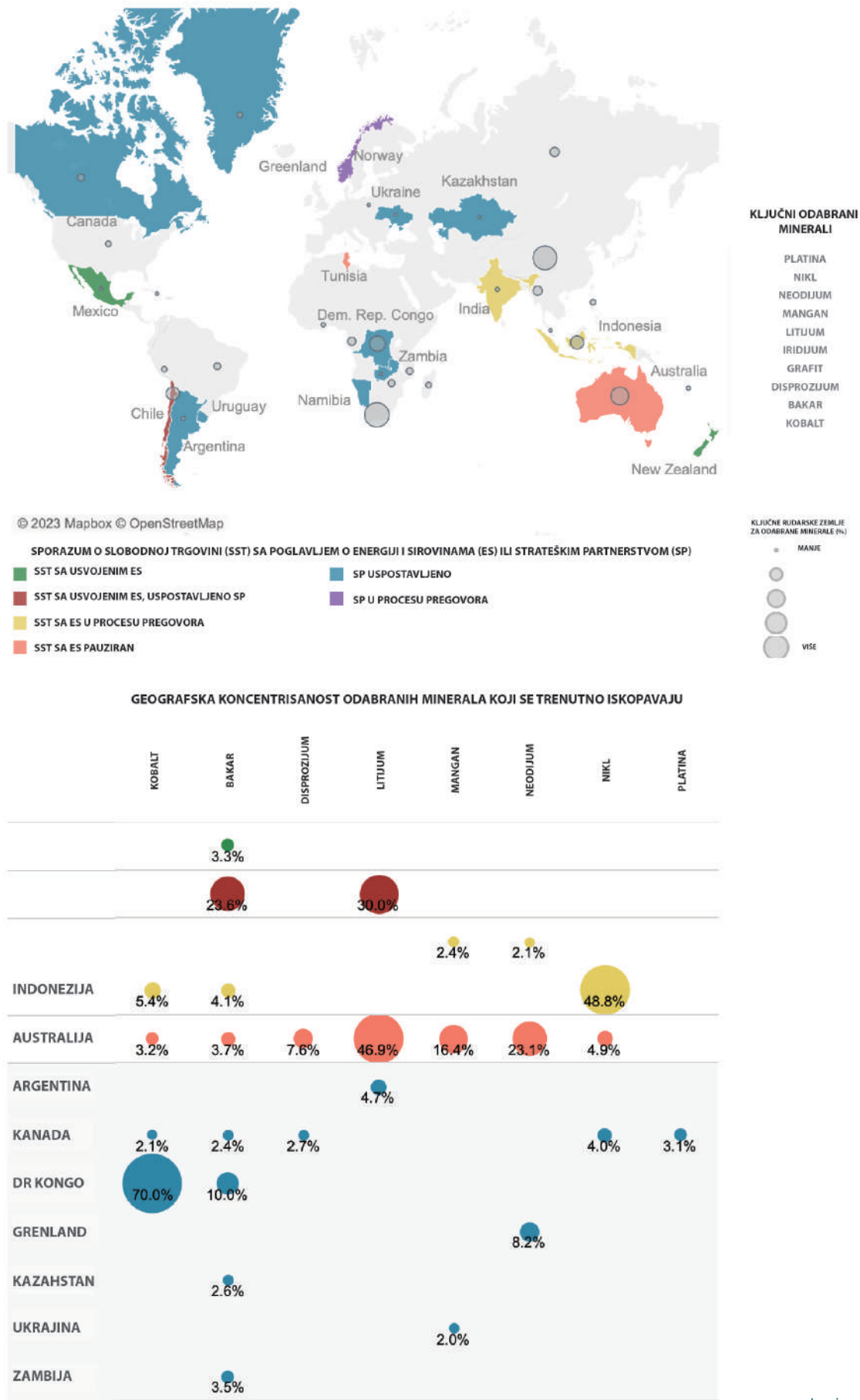
* Chapter on Energy and Raw Materials (ERM)

** World Trade Organization (WTO)

*** Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA)

MAPA 3 · ZEMLJE SA KOJIMA EU PREGOVORARA ILI JE ZAKLJUČILA STRATEŠKO PARTNERSTVO (SP) O KRITIČNIM SIROVINAMA I/ILI TRGOVINSKI SPORAZUM SA ERM POGLAVLJEM (OD DECEMBRA 2023.)

Izvor: Autori, zasnovano na EK podacima, IRENA i IEA izveštajima.⁷⁶

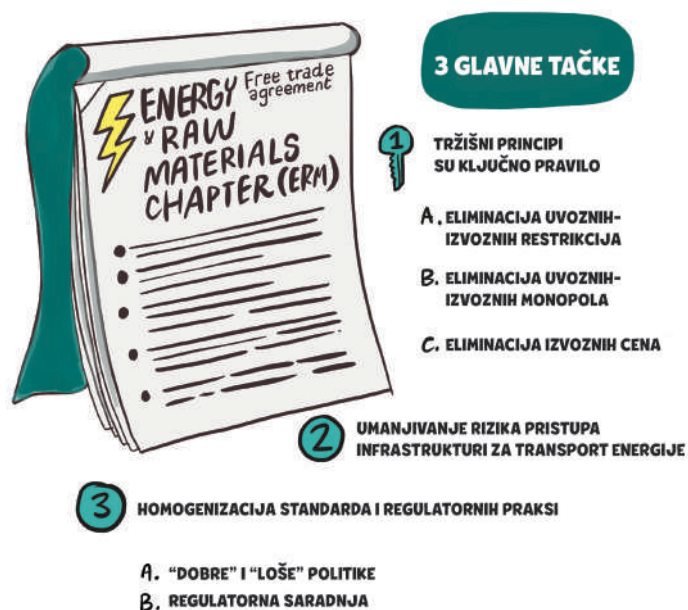

Poglavlja o energiji i sirovinama u sporazumima o slobodnoj trgovini

Ovaj odeljak analizira sadržaj poglavlja o energiji i sirovinama (ES)⁷⁷ uključenim u sporazume o slobodnoj trgovini sa Meksikom,⁷⁸ Čileom,⁷⁹ Novim Zelandom,⁸⁰ Tunisom⁸¹ i Indonezijom.⁸² Tekstovi sporazuma o slobodnoj trgovini sa Čileom, Meksikom i Novim Zelandom su objedinjeni, pošto su pregovori završeni. Sporazum između EU i Novog Zelanda usvojen je krajem novembra 2023. i sada može da stupi na snagu,⁸³ dok bi EU-Čile sporazum mogao da bude na glasanju u februaru 2024. godine, pošto je glasanje u komitetu za trgovinu predviđeno za kraj januara 2024.⁸⁴ Glasanje o sporazumu EU-Meksiko još nije zakazano. Sporazum o slobodnoj trgovini između EU i Indonezije napreduje dok su pregovori o DSZST između EU i Tunisa na čekanju, iako je Komisija EU objavila nacrt teksta.

Važno je napomenuti da je ES poglavlje obavezujuće prirode jer daje pristup **državno-državnoj arbitraži u slučaju nepoštovanja**. To znači da, ako jedna od strana usvoji zakonodavni dokument koji je u suprotnosti sa klauzulama u ES poglavlju, druga strana može pokrenuti arbitražu prema pravilima sporazuma o slobodnoj trgovini. Ako arbitražno veće utvrdi da dokument efektivno krši klauzule poglavlja i odbije da promeni sadržaj dokumenta, strana koja je pokrenula postupak na kraju može da povuče trgovinske preferencije ili da uvede druge trgovinske sankcije. S druge strane, da li investitor može da koristi mehanizam zaštite investicija, odnosno ISDS*, zavisi od toga da li sporazum o slobodnoj trgovini ima posebno poglavlje o zaštiti investicija (to je, na primer, slučaj sporazuma sa Čileom i Meksikom).

ES poglavlja sadrže tri ključne tačke:

1. Tržišni principi su ključno pravilo

Cilj ES poglavlja je da se postave jasni tržišni principi za trgovinu sirovinama, uključujući kritične sirovine, kako bi se „olakšala trgovina i ulaganja u sektore energije i sirovina“(SST EU-Tunis), a samim tim i da bi se garantovala slobodna trgovina. To znači eliminisanje bilo kakvog poremećaja u trgovini vezanih za sirovine, kako bi EU mogla da ostvari svoj glavni cilj, a to je da garantuje snabdevanje sirovinama.

U kontekstu ovih poglavlja, distorzija označava svaku državnu meru koja bi mogla da ometa slobodan protok sirovina ili energije iz zemlje partnera u EU. ES poglavlja „eliminišu ograničenja izvoza, uključujući načelno ukidanje svih izvoznih dažbina ili bilo koje mere sa istim efektom“.⁸⁵ Strane će sarađivati na „smanjenju ili eliminisanju mera koje (...) mogu poremetiti trgovinu i investicije, uključujući tehničke, regulatorne i ekonomske prirode koja utiče na energiju ili sirovine“ (SST EU-Čile).

* Investor to state dispute settlement (ISDS)

Ovo konkretno implicira:

A. Ukidanje uvoznih i izvoznih ograničenja

Što uključuje „eliminaciju, u principu, svih izvoznih dažbina ili bilo koje mere sa istim efektom“. Ovo bi, na primer, direktno uticalo na mere kao što je zabrana izvoza određenih sirovina koju je uvela Indonezija. Zanimljivo je napomenuti da sporazum o slobodnoj trgovini sa Novim Zelandom ne uključuje ovu klauzulu.

Kada se država pridržava svojih principa: Slučaj politike Indonezije o zabrani izvoza sirovina

Indonezija ima najveće svetske rezerve nikla, a ovaj metal je veoma tražen zbog njegove upotrebe u proizvodnji čelika i EV baterija. Indonežanska vlada to zna i pokušava da osigura da zemlja dobije važnu ulogu u aktivnostima lanca snabdevanja. Cilj je da se izvrši transformacija zemlje, od one koja izvozi sirovine do izvoznice visoko konkurentnih proizvoda, kroz razvoj lanca industrije do 2045. godine.⁸⁶

Da bi se postigao ovaj cilj, Indonezija je 2014. zabranila izvoz neprerađenih minerala (prerađeni ili rafinisani proizvodi se i dalje mogu izvoziti, poštujući nivo čistoće). 2020. godine zemlja je zabranila izvoz rude nikla, poručivši investitorima da treba da ulažu u domaće topionice i da lokalno prerađuju nikl.⁸⁷ Nedavno, 2023. godine, predsednik Joko Widodo najavio je niz ograničenja za izvoz boksita, zahtevajući da se mineral preradi i obogati u zemlji. Očekuje se da će u bliskoj budućnosti vlada usvojiti više politika u vezi sa ograničenjima izvoza drugih sirovih minerala, kao što su bakar, kalaj i zlato.⁸⁸

Ove politike nisu prošle nezapaženo. Rudarske kompanije su ih aktivno osporavale koristeći nekoliko kanala, od nacionalnih pravnih zahteva do potraživanja ISDS-a, predviđenih međunarodnim sporazumima o ulaganju. Američka rudarska kompanija Newmont podnela je takvu tužbu Međunarodnom centru Svetske banke za rešavanje investicionih sporova (MCSBRIS)* protiv Indonezije, tvrdeći da zabrana izvoza sirovih minerala nije u skladu sa postojećim ugovorom. Konačno, Newmont je povukao svoj zahtev nakon što je Indonezija pristala da ponovo pregovara o ugovoru. Bez obzira na to, Indonezija je 2015. odlučila da okonča nekoliko svojih bilateralnih investicionih ugovora i takođe je počela da razgovara o modelu alternativnog ugovora bez ISDS-a.

Reagovala je i EU i 2019. godine podnela zahtev protiv Indonezije u STO zbog zabrane izvoza nikla i nametanja da se proizvodnja nikla vrši u zemlji. EU je tvrdila da ove mere nisu u skladu sa odredbama Opšteg sporazuma o tarifama i trgovini. Iako je STO favorizovala EU, Indonezija nastavlja da brani svoju politiku i 2022. godine uložila je žalbu na ovu odluku.

Ovaj slučaj je zanimljiv jer pokazuje da:

- Države imaju prostora za regulaciju u pogledu svojih sirovina. Ove politike imaju potencijal da podrže napore nacionalne industrijalizacije i da promene istorijske obrasce kolonijalizma i zavisnosti;
- Korporacije pokazuju oprez zbog takvih propisa, jer zabrana izvoza minerala direktno utiče na njihove profite i interese. Stoga ovi propisi otvaraju mogućnost suočavanja sa nekoliko tužbi u sistemu međunarodne investicione arbitraže;
- Zabrana izvoza nije u skladu sa klauzulama uključenim u Sporazum o slobodnoj trgovini između EU i Indonezije, posebno ES poglavljem. Ovo pokazuje koliziju ciljeva EU da garantuje snabdevanje kritičnim sirovinama i mogućnosti zemalja na globalnom jugu da se industrijalizuju. Iako pregovori o ovom sporazumu o slobodnoj trgovini ne napreduju kako se očekivalo,⁸⁹ očigledno je da će se indonežanska vlada suočiti sa nekoliko kontradikcija tokom pregovora;
- Čak i ako su politike industrijalizacije kritičnih sirovina poželjne, ove mere ne menjaju činjenicu da je otvorena diskusija o uticajima rudarskih i ekstraktivističkih aktivnosti i dalje neophodna, uključujući analizu kršenja ljudskih i radnih prava i uticaja na životnu sredinu.

* World Bank's International Centre for the Settlement of Investment Disputes (ICSID)

B. Ukidanje uvoznih i izvoznih monopola

Ovaj članak se pojavljuje u svim ES poglavljima sa potpuno istom terminologijom. Sporazum o slobodnoj trgovini između EU i Novog Zelanda navodi da: „Nijedna Strana neće odrediti ili zadržati određeni uvozni ili izvozni monopol“ što znači, „isključivo pravo ili davanje ovlaštenja od jedne strane subjektu da uvozi energente ili sirovine iz, ili izvozi energente ili uvozi sirovine drugoj strani.

Ovo sprečava razvoj nacionalnih agencija koje bi mogle da kupuju sirovine lokalno i da ih gomilaju, na primer da sačekaju prave globalne tržišne cene ili uslove pre prodaje. Takođe sprečava osnivanje državnog preduzeća sa monopolskim ovlašćenjima, koje bi moglo da ima za cilj da upravlja snabdevanjem sirovinama u nacionalnom interesu. Primer bi bio da čileanska država daje poseban pristup određenim domaćim ili stranim kompanijama za preradu litijuma, koji Čile vadi kako bi napredovao u lancu vrednosti.

Iz perspektive EU, monopolska moć može da podriva ulogu decentralizovane konkurencije u oblikovanju cena i tržišta. ES klauzule „pročišćavaju“ tržište od neujednačenih oblika moći, ponovo uspostavljajući uslove navodno slobodne i fer konkurencije.⁹⁰ Ukratko, cilj ovog člana SST-a je održavanje tržišne cene i slobodne trgovine i protoka kritičnih sirovina.

Slučaj meksičke reforme zakona o rudarstvu i litijuma

U aprilu 2022. godine, Meksiko je odobrio reformu svog Zakona o rudarstvu, sa političkim ciljem da se zaštiti energetska suverenitet zemlje, što je dovelo do nacionalizacije sektora litijuma, koji se smatra od strateškog značaja. Utvrđeno je da samo 23 zemlje imaju litijum, uključujući Meksiko, sa oko 1,7 miliona tona rezervi litijuma, i da postoji značajno interesovanje za razvoj ovih nalazišta. Trenutno, sa oko 70% mineralnih resursa Meksika upravljaju strane kompanije, uz oko desetak stranih investitora koji imaju koncesije za litijum u zemlji, prvenstveno iz Kanade, Kine i SAD.⁹¹ Meksiko sada predlaže promenu politike, dajući državi veću kontrolu nad marketingom, preradom i prodajom eksploatacije litijuma, koju vodi LitoMex, državna kompanija.

Ova reforma je izazvala zabrinutost u rudarskoj industriji i međunarodnoj trgovini, a Kenet Smit Ramos, pregovarač NAFTA-e, upozorio je da bi označavanje litijuma kao isključivo meksičkog prekršilo Sporazum Sjedinjenih Država, Meksika i Kanade (SSDMK) *.⁹²

Štaviše, advokatska kancelarija Shearman and Sterling LLP već tvrdi da bi „sprovođenje reforme oko litijuma takođe moglo da naruši obaveze Meksika prema preko 40 bilateralnih i multilateralnih ugovora o ulaganjima u kojima je Meksiko učesnik“.⁹³ Do kraja 2021. godine ISDS je već korišćen za pokretanje postupaka protiv meksičke vlade u 38 slučajeva i naloženo joj je da plati preko 295 miliona dolara stranim investitorima.⁹⁴ Usvajanjem više energetske propisa, postojaće povećan rizik od višemilionske dolarske tužbe u arbitraži. Ipak, EU i Meksiko su upravo ponovo pregovarali o sporazumu o slobodnoj trgovini, koji uključuje ES poglavlje, plus novo poglavlje o zaštiti investicija koje daje pristup investiciono - državnoj arbitraži.

* United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA)

C. Ukidanje izvoznih cena

Evropski proizvođači su izjavili da se na globalnom nivou susreću sa konkurentima koji uživaju nepravedne prednosti.⁹⁵ To znači, na primer, da lokalni prerađivači i proizvođači minerala plaćaju manje za minerale i metale od svojih stranih kolega, jer vlade ili državna rudarska kompanija prodaju materijal po nižim cenama nego što prodaju na svetskom tržištu. Da bi se to izbeglo, klauzula o „Izvoznim cenama“ određuje da snabdevanje energentima mora biti zasnovano na tržišnim principima. Član 4 Sporazuma o slobodnoj trgovini EU-Meksiko kaže da: „Strana neće usvojiti ili zadržati višu cenu za izvoz energenata ili sirovina drugoj strani, od cene koja se naplaćuje za tu robu kada je namenjena domaćem tržištu, putem bilo koje mere“. U Sporazumu o slobodnoj trgovini sa Tunisom i Čileom, dodaje se u poslednjem delu: „kao što su licence ili zahtevi za minimalnu cenu“.

Ponovno pregovaranje o sporazumu između EU i Čilea

Čile je zadržao državnu kontrolu nad mineralnim resursima, pošto su oni politički osetljivi. Socijalistički predsednik Salvador Aljende nacionalizovao je strane kompanije za iskopavanje bakra 1971. godine, antagonizirajući SAD, koje su podržale vojni puč koji ga je zbacio dve godine kasnije. Predsednici Čilea su podvukli potrebu za izgradnjom lanaca domaće industrije sa dodatnom vrednošću, posebno za preradu litijuma. Zemlja je drugi najveći svetski proizvođač litijuma, koji se koristi u automobilske baterijama i drugoj zelenoj tehnologiji. On snabdeva blizu 80% ukupne potražnje EU,⁹⁶ i stoga je postao ključni partner EU za obezbeđivanje pristupa litijumu. Čile ne samo da je nedavno potpisao SP sa EU o sirovinama, već je 2017. pristao da modernizuje svoj SST, koji potiče iz 2003. godine „Moderizovani“ sporazum uključuje novo dodato ERM poglavlje i drugo o zaštiti investicija.

Za razliku od ostalih ERM poglavlja, Čile je uspeo da uključi u svoje da se pod određenim uslovima sirovine mogu jeftinije prodati domaćoj industriji nego na globalnom tržištu. U poslednjoj verziji Sporazuma o slobodnoj trgovini (iz 2022. godine) član kaže: „Bez obzira na stav 1. ovog člana, Čile može da uvede ili zadrži mere sa ciljem da podstakne dodatnu vrednost, snabdevanjem industrijskih sektora po preferencijalnim cenama sirovina kako bi mogli da se razviju unutar Čilea, pod uslovom da takve mere ispunjavaju uslove navedene u Aneksu II ovog poglavlja“. Čak i ako se čini da je Čile uspeo da ispregovara neke izuzetke u vezi sa izvoznim cenama, Aneks II navodi uslove pod kojima se ovi izuzeci mogu koristiti. U njemu se navodi da je Čileu dozvoljeno da uvede mere cena samo pod sledećim uslovima:

- „da neće dovesti do ograničenja izvoza za drugu stranu“;
- „da neće negativno uticati na kapacitet Evropske unije da nabavlja sirovine iz Čilea“;
- „da neće rezultirati preferencijalnom cenom koja je ispod najniže cene za izvoz iste robe ostvarene tokom prethodnih 12 meseci“, tako da ovo ide direktno protiv bilo koje posebne cene, koju bi Čile mogao dati lokalnim ili preferencijalnim kupcima litijuma ili bakra, posebno kineskim kompanijama. Ova mera je zaštita za EU, tako da neće biti povlašćenih cena osim ako ne postoji obaveštenje od godinu dana i приметna promena politike u vezi sa cenom kritičnih sirovina.
- „Čile će sa EU podeliti detaljne i pouzdane informacije o obimu proizvoda, obimu proizvodnje koji je obuhvaćen merom, da li je izvršena domaća prodaja po preferencijalnim cenama i domaćoj ceni koja je rezultat mere“.

Izuzeci su stoga veoma ograničeni i malo je verovatno da će doprineti čileanskoj industrijalizaciji dok će evropskim kompanijama dati puna prava na eksploataciju i izvoz.

2. Uklanjanje rizika pristupa infrastrukturi za transport energije

Sva ES poglavlja uključuju klauzule o pristupu trećih strana infrastrukturi za transport energije. EU je javno izjavila da bi sporazumi mogli da obezbede „da pristup treće strane infrastrukturi za transport energije bude obavezan, podleže regulatornoj kontroli od strane nezavisnog regulatora koji ima zakonska ovlašćenja i kapacitet da ispuni ovu funkciju”.⁹⁷

U sporazumima o slobodnoj trgovini sa Indonezijom i Tunisom, navodi se da će obe strane osigurati da vlasnici ili operateri prenosnih mreža na njenoj teritoriji obezbede pristup energetskej infrastrukturi za transport gasa ili električne energije „bilo kojeg entiteta navedenih strana”.⁹⁸ Ovo treba da se ispuni na transparentan, razuman i nediskriminatoran način. Sporazum o slobodnoj trgovini sa Tunisom dodaje fokus na infrastrukturu za obnovljive izvore energije kako bi se osiguralo da strane obezbede pouzdanu vezu između instalacija obnovljive energije i električne mreže.

Pristup pouzdanoj energetskej infrastrukturi identifikovan je kao ključan za garantovanje sigurnih energetskih sistema na globalnom severu. Države i privatne kompanije dugo rade na zaštiti energetske infrastrukture od opasnosti svih vrsta, od terorističkih napada do uragana.⁹⁹ Rizik se shvata kao politička nestabilnost, niska kreditna sposobnost državnih zajmoprimaca i slaba politika i propisi koji se odnose na investiciju (kao što su imovinski zakoni).¹⁰⁰ Dakle, cilj je da se smanji rizik: da se garantuje evropski pristup infrastrukturi u partnerskim zemljama bez obzira na sve. U ovim poglavljima, obezbeđuje se zaštita infrastrukture od državnih politika na globalnom jugu, koje bi mogle da spreče evropske kompanije da izvoze proizvedenu energiju.

Ali, pristup energetskej infrastrukturi ima uticaja na zemlje u kojima se infrastruktura nalazi, čije korišćenje nije neutralno. To bi moglo da utiče i na elektroprivrede ovih zemalja, ali i da ometa nacionalne planove energetske tranzicije. Na primer, energetski sistem Tunisa je veoma zavisn od energije zasnovane na fosilnim gorivima i suočava se sa sve većom potrošnjom, dok se ionako ograničeni nacionalni resursi smanjuju. Zaista, nacionalna proizvodnja primarne energije pala je za 36% između 2010. i 2018.¹⁰¹ Tokom istog perioda, potražnja za energijom se više nego udvostručila. Ova ionako krhka situacija i, uz to, slobodan pristup evropskih kompanija energetskej infrastrukturi, može predstavljati veliki problem za domaće snabdevanje energijom.

3. Homogenizacija standarda i regulatornih praksi

A. Dobre i loše politike

Termini transparentnost, predvidljivost, nediskriminatorne mere i saradnja su ključni u ovom pogledu. Za EU, „povećanje transparentnosti i predvidljivosti je prvi i najvažniji korak ka boljem (globalnom) upravljanju trgovinom sirovinama i energijom”.¹⁰² Podrazumeva se da će transparentnost olakšati tok investicija i poboljšati proširenje energetske infrastrukture, uključujući i transport. U Sporazumu o slobodnoj trgovini sa Tunisom, EU zahteva „adekvatan, transparentan i stabilan zakonodavni okvir” za dalje unapređenje odnosa u oblasti energetike i sirovina,¹⁰³ i dodaje da će takva saradnja pomoći da se smanje ili eliminišu državne mere koje mogu narušiti trgovinu i investicije.

Sve klauzule o saradnji odnose se na „dobre regulatorne prakse” i razvoj „najboljih praksi” u okviru razvoja domaćih politika (SST EU-Indonezija). Ovo ima za cilj konvergenciju i harmonizaciju najboljih standarda i mera, što znači generalizaciju određenih javnih politika koje teže da eliminišu bilo kakve trgovinske distorzije ili nepravedan tretman prema investitorima. Dakle, rezultat će biti „regulatorna harmonizacija između dva tržišta energije” (SST EU-Tunis).

Mehanizmi transparentnosti obuhvataju, na primer, objavljivanje svake regulative koja se odnosi na energetiku i sirovine kako bi privatni strani investitori imali sve relevantne informacije i na taj način održavali najveći mogući nivo sigurnosti. Evropskim investitorima i zainteresovanim stranama su potrebne sve neophodne informacije dostupne za njihovo poslovanje, a država partner mora da garantuje šest meseci unapred obaveštenje o svakoj novoj meri i da nova pravila neće iznenaditi nijednog privatnog aktera.

B. Saradnja u oblasti obnovljivih izvora energije, posebno zelenog vodonika

Nekoliko sporazuma uključuje saradnju u sektoru obnovljivih izvora energije, koji se smatra osnovnim aspektom energetske politike EU.¹⁰⁴ Ovo uključuje razvoj zajedničkih standarda o energetskoj efikasnosti i obnovljivoj energiji (SST EU-Indonezija). Sporazum o slobodnoj trgovini između EU i Čilea (član 8.15) takođe uključuje obaveze saradnje na obnovljivim gorivima, posebno na „ceo lanac snabdevanja obnovljivim vodonikom“.

Uključivanje snabdevanja vodonikom odnosi se na strategiju EU koja vodonik posmatra kao rešenje za probleme intermitentnosti, sa kojima se suočavaju obnovljivi izvori energije i probleme skladištenja i transporta električne energije.¹⁰⁵ Evropski savet predviđa ukupnu potražnju za zelenim vodonikom od dve do tri tone za 2030. godinu, od kojih će većina biti uvezena. Čile je uključen u Inicijativu tima Evrope o zelenom vodoniku, predstavljenu kao projekat u kojem svi dobijaju, jer će „podržati dekarbonizaciju čileanske privrede, stvaranje zelenih radnih mesta i generisanje poslovnih prilika, dok će zadovoljiti potrebe Evrope za uvoz zelenog vodonika“.¹⁰⁶

Nemački kancelar Olaf Šolc je u poseti Čileu objasnio: „Jasno je da će Nemačka i dalje biti zemlja koja uvozi energiju u svetu vodonika. S druge strane, Čile može postati izvoznik ove čiste energije. Ovde su prirodni uslovi najbolji.“¹⁰⁷ Dve zemlje su 2019. potpisale Energetsko partnerstvo Čile-Nemačka.

Vodeći projekat je projekat Haru ONI u južnom regionu Magalanes u Čileu, koji finansira Global Gateway. Grupa kompanija – Siemens, Porsche, HIF, Enel, ExxonMobil, Enap i druge – okupila se radi proizvodnje e-goriva. Sintetičko gorivo se proizvodi iz vode, energije vetra i biogenog CO₂. Ali ovi projekti imaju različite društvene i ekološke uticaje koji nisu adekvatno adresirani. Centralne odluke koje se donose iza zatvorenih vrata, bez učešća pogođenih zajednica, uprave ili teritorijalnog planiranja, mogle bi da generišu nove oblike žrtve za neke oblasti Čilea.¹⁰⁸

Zaštita investicija kao sredstvo zaštite rudarskih industrija

Svi sporazumi EU o kojima se ovde govori sadrže poglavlje o zaštiti investicija, osim onog sa Novim Zelandom. Ovo poglavlje daje pristup međunarodnoj investicionoj arbitraži, u ovom slučaju Sistemu investicionih sudova (SIS)*. SIS je reformisani mehanizam investicione arbitraže, koji je izmislila Komisija EU nakon što su pregovori o Transatlantskom sporazumu o trgovinskom i investicionom partnerstvu (TTIP)** između EU i SAD propali, takođe zbog jakih kritika upućenih ISDS-u. I SIS kao i ISDS dozvoljavaju stranim investitorima da tuže zemlju ako veruju da zakoni, propisi, sudske odluke ili druge vladine mere krše zaštitu koju imaju prema sporazumu. „Zaista, osim nekih proceduralnih poboljšanja – poboljšanog procesa selekcije arbitara (preimenovanih u „sudije“) i uspostavljanja žalbenog veća – „novi“ SIS je u suštini jednak „starom“ ISDS sistemu, koji se može naći u postojećem investicionom ugovoru.“¹⁰⁹

Poslednjih godina došlo je do značajnog porasta broja ISDS postupaka vezanih za rudarstvo. Posle zlata – koje nije kritična sirovina – bakar je metal na kome se zasniva većina tvrdnji ISDS-a. Većina rudarskih potraživanja je usmerena na zemlje na globalnom jugu, posebno na Latinsku Ameriku.¹¹⁰ Pošto su za većinu rudarskih aktivnosti potrebne ogromne količine vode ili se minerali nalaze u zaštićenim područjima, one imaju posebno razoran uticaj na lokalne zajednice i starosedeoce. Kada dođe do sukoba, rudarske kompanije pribegavaju investicionoj arbitraži kao drugom alatu za suzbijanje lokalnih i domorodačkih pokreta. Na primer, švajcarska multinacionalna kompanija Glenkor trenutno tuži Kolumbiju u vezi sa odlukama Ustavnog suda i postupcima vlade za zaštitu izvora vode i zajednica pogođenih rudarskim projektima.¹¹¹

Zemlje Latinske Amerike dobile su najveći broj zahteva rudarskih kompanija u međunarodnoj investicionoj arbitraži. Skoro 45% potraživanja ISDS-a registrovanih u rudarskom sektoru između 2016. i 2022. godine usmereno je na zemlje Latinske Amerike, uključujući Čile i Meksiko. Iako je SIS reformisani mehanizam potraživanja, tužbe se i dalje mogu podneti na osnovu zabrinutosti oko životne sredine i klimatskih promena ili čak lokalnog protesta protiv projekta. SIS samo čisti najočiglednije probleme ISDS sistema, ali osnovna struktura i orijentacija ostaju netaknute.¹¹

*Investment Court System (ICS)
** Transatlantic Trade and Investment
Partnership Agreement (TTIP)

Zaključci i preporuke

Ko šta poseduje? Ko šta radi? Ko šta dobija? Ko pobeđuje, a ko gubi? A čiji se interesi služe? Ako ne postavimo ova pitanja, preći ćemo pravo na zeleni kolonijalizam, sa ubrzanjem ekstrakcije i eksploatacije, u službi takozvane zajedničke „zelene agende“.

Hamza Hamušen, „Energetska tranzicija u severnoj Africi“¹¹³

Skup instrumenata koji se odnose na trgovinu, koje EU postavlja, uključujući sporazume o slobodnoj trgovini sa poglavljima o energiji i sirovinama, imaju jedini cilj da smanje rizik isporuke sirovina za EU, sprečavanjem izvoznih ograničenja, potencijalnih izvoznih taksi ili izvoznih kvota ili zabrane izvoza koje je uvela treća zemlja. Pravila za koja je malo verovatno da će pomoći zemljama na globalnom jugu bogatim resursima da prekinu svoj put zavisnosti. U stvari, oni će produbiti proizvodnju ekstraktiva, zasnovanu na eksploataciji sirovina, kako bi održali visoku potražnju u državama članicama EU – čak i više, jer se čini da kreatori politike EU nisu razmatrali strukturalne debate o tome kojim privrednim sektorima dati prioritet, a koje treba postepeno ukinuti u ovom procesu tranzicije. Ovo će ponovo staviti veći pritisak na zemlje bogate resursima, njihove ekosisteme i vodne resurse, dok će podsticati društvene sukobe.

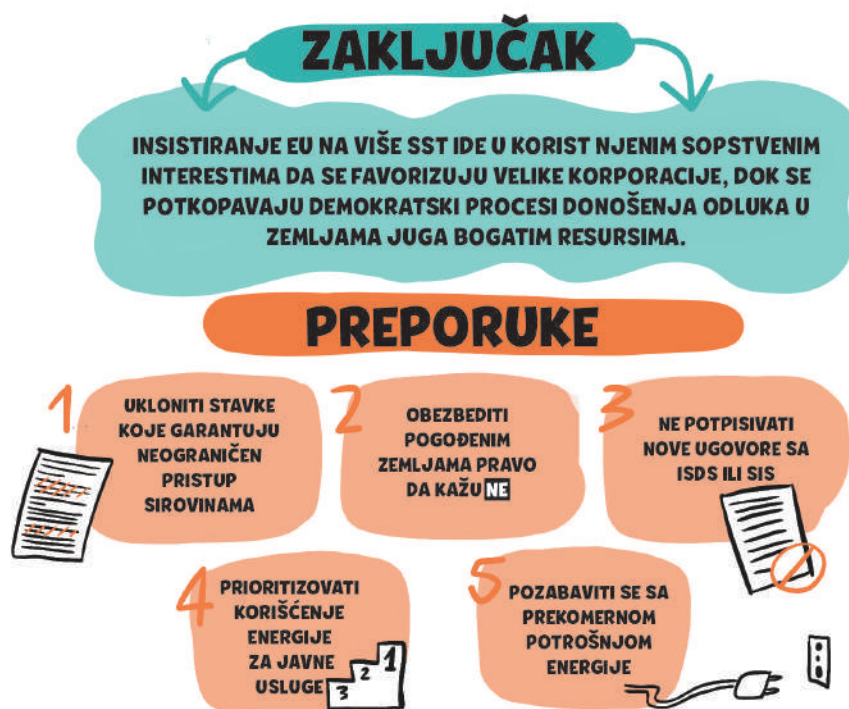
Stoga, „pravedna ekološka tranzicija“ treba da se zasniva na ponovnom promišljanju ekonomije u celini, pošto su kontrola i eksploatacija prirodnih resursa trenutno vođene i određene motivom profita, dok je za globalno pravednu tranziciju potrebno da se smanji potreba za sirovinama i drugim esencijalnim resursima, kao što je voda, da se smanji i otpad, a fokus stavi na ponovnu upotrebu i reciklažu, izgradnju tehnologije koja je dugotrajna i da se ostvari promena od „zarad profita“ na „za opšte dobro“ principa.

Logika Zakona o kritičnim sirovinama je, međutim, da diversifikuje opseg dobavljača bez promene osnovnog trgovinskog i ekonomskog modela i njegovih struktura. Dok EU i druge, visoko industrijalizovane zemlje, napreduju u „ozelenjavanju“ svojih ekonomija kroz posebne fiskalne podsticaje, strategije smanjenja rizika i druge finansijske i međunarodne trgovinske instrumente, kako bi se olakšao pristup tržištu i „bezbednom okruženju za ulaganja“ za svoje korporacije, zemljama na globalnom Jugu je preostalo vrlo malo političkog prostora i finansijskih sredstava za napredovanje u lancu snabdevanja čistih tehnologija. Čak i ako je narativ EU trenutno postavljen da razume strateška bilateralna partnerstva kao „uzajamno korisna“ za povećanje „dodatne vrednosti na lokalnom nivou“, EU nastoji da obezbedi pristup sirovinama potpisivanjem sporazuma o slobodnoj trgovini i da osigura da se proces dodavanja vrednosti (topljenje i prerada) materijalima dešava unutar EU. Ako „zelena tranzicija“ krene napred kako EU i druge velike ekonomske sile, poput Kine i SAD, predviđaju, jedina opcija za zemlje bogate resursima na globalnom jugu biće produbljivanje masovne eksploatacije metala i minerala sa svim povezanim društvenim, ekonomskim i ekološkim uticajima.¹¹⁴

Termin zeleni kolonijalizam se sve više koristi da opiše ovu situaciju, odnosno proširenje kolonijalnih odnosa pljačke i oduzimanja imovine na zelenu eru obnovljivih izvora energije, uz prateće premeštanje društveno-ekoloških troškova na zemlje i zajednice globalnog juga.¹¹⁵ Ekonomista Majkl Roberts se, između ostalih, zalaže za korišćenje termina imperijalizam pre nego kolonijalizam, jer ne samo da bivše kolonijalne sile koriste ove prakse, već i Kina, koja sve više ulaže u zemlje globalnog juga radi ekstrakcije kritičnih sirovina. Roberts objašnjava: „Kolonijalizam je bio direktno izvlačenje resursa i rada (ropstvo) kroz političku i vojnu okupaciju i kontrolu. To je uglavnom gotovo. Ali, na mnogo načina, eksploatacija rada na periferiji je još veća i destruktivnija nego u kolonijalno doba. Sada se prenos vrednosti iz siromašnih zemalja u imperijalistički blok odvija preko takozvane slobodne trgovine i slobodnih tokova kapitala i kredita.“¹¹⁶

Istovremeno, zemlje na globalnom jugu nisu pasivni posmatrači u ovom procesu. One sve više preuzimaju kontrolu nad svojim prirodnim resursima donošenjem zakona i propisa kako bi osigurale zadržavanje prerade, marketinga i prodaje sirovina. Pritisak EU da potpiše nove sporazume o slobodnoj trgovini, uključujući ES poglavlja, takođe se može posmatrati kao direktan odgovor na ove napore. Dok EU formalno tvrdi da trgovinski partneri imaju suvereno pravo da regulišu kako bi postigli legitimne ciljeve politike, pravila uključena u ES poglavlja su jednostrana, korporativno zarobljena i podstiču niže standarde u vezi sa trgovinom i investicijama u sirovinskog i energetskog sektora. „Partnerstvo obostranog dobitka“ može izgledati mnogo drugačije iz perspektive zemalja bogatih resursima na globalnom jugu.

Ipak, EU će nastaviti da promoviše sporazume o slobodnoj trgovini kao deo svoje tranzicije sa energije zasnovane na fosilnim gorivima na ekonomiju „čiste tehnologije“. Iako je očigledno da se zavisnost od fosilnih goriva mora promeniti da bi čovečanstvo imalo šanse za opstanak, podjednako je hitno razgovarati o tome ko ima koristi i ko je pogođen ovim procesom. Trenutna trgovinska pravila i politike EU daju pogrešan odgovor: oni su pristrasni instrumenti, dizajnirani da služe evropskim interesima, dok se društveni i ekološki troškovi ekonomskog modela zasnovanog na ekstraktivizmu eksternalizuju na zemlje bogate resursima na globalnom jugu. Uprkos uveravanjima EU da se zelena tranzicija mora preduzeti na takav način da „niko ne bude izostavljen“, sporazumi o slobodnoj trgovini koje promoviše će to efektivno učiniti: isključiti većinu iz demokratskog odlučivanja o tome kako stvoriti socijalne koristi od rudnog bogatstva svojih zemalja. Neće biti moguće postići zelenu i pravednu globalnu tranziciju sa ovim trgovinskim sporazumima. Iz onoga što se može izvući iz iskustva sa drugim predloženim instrumentima u vezi sa trgovinom, koji tek sada počinju da se primenjuju, kao što su Strateška partnerstva i Global Gateway, čini se da idu u istom pravcu. Postoji potreba za više istraživanja o međuzavisnoj prirodi ovih instrumenata i njihovom uticaju na terenu, zajedno sa bližim sagledavanjem specifičnih pokretača zelene tranzicije EU. Izveštaj pokazuje da trgovinske politike EU nastavljaju da favorizuju ekspanzivnu ekonomsku logiku i logiku potrošnje, dok produbljuju podelu između Severa i Juga, bezobzirno se oslanjajući na tehnološki i naučni napredak i očekivani prihod od obnovljivih izvora energije. Takođe, naglašava saveze sa velikim korporativnim preduzećima (na primer, Global Gateway i strateški projekti), duboko posvećenim sopstvenim interesima i potpuno nepovezanim i neodgovornim za dobrobit ljudi ili planetarne granice. Zaista, ovo složeno pitanje zahteva široka savezništva da daju konkretne predloge o tome kako zamisliti pravednu i održivu tranziciju. Ovaj izveštaj ima za cilj da razotkrije ulogu međunarodne trgovine i način na koji EU uvodi nove građevinske blokove kako bi nastavila da podupire stare strukture.

Preporuke

Ponoviti pregovore o trgovinskim sporazumima koji onemogućavaju industrijalizaciju i ograničavaju politički prostor

Zemlje globalnog juga treba da preispitaju i ponovo pregovaraju o svojim trgovinskim sporazumima sa EU, isključujući svaku dispoziciju koja ima za cilj garantovanje neograničenog pristupa EU kritičnim sirovinama, istovremeno ograničavajući svoje mogućnosti na regulisanje trgovine i ulaganja u sektor energije i sirovina. Poglavlja o energiji i sirovinama treba eliminisati jer ometaju procese industrijalizacije u zemljama globalnog juga, koje su bogate resursima. Ove zemlje treba aktivno podržati da izgrade sopstvene proizvodne kapacitete, koristeći mehanizme kao što su transfer tehnologije, zahtevi lokalnog sadržaja i drugi aranžmani za podsticanje proizvodnje čiste „zelene“ tehnologije sa dodatom vrednošću.

Nema više ugovora o zaštiti investicija

Poglavlja o zaštiti investicija, poput onih uključenih u sporazume sa Meksikom i Čileom, između ostalih, povećavaju moć koju korporacije mogu imati nad zemljama koje odluče da regulišu svoje sektore energetike i sirovina. Zaštita investicija podriva kapacitet države da odgovori na zahteve javnosti za sprovođenje socijalno pravedne klimatske politike. Iako je SIS, reformisani ISDS mehanizam, koji je upisan u ove sporazume, uokviren kao prevazilaženje problema ISDS mehanizma, ništa ne ukazuje da se SIS ne bi mogao koristiti i za osporavanje odluka vlade da zaustavi rudarski projekat ili da nametne neočekivani namet na prihode od ekstrakcija sirovina, na primer. Stoga, poglavlja o zaštiti investicija moraju biti uklonjena iz svih trgovinskih i investicionih sporazuma i ne bi trebalo potpisivati novi sporazum uključujući SIS odredbe.

Ojačati učešće javnosti i pozvati korporacije na odgovornost

Zaštita životne sredine i ljudska prava moraju imati prednost nad korporativnim interesima u budućim sporazumima. Zaista, poštovanje ovih principa mora se naći u svim relevantnim poglavljima i mora biti postavljeno kao obavezujuće i sprovodive smernice. Konkretno, ovo znači da trgovinski sporazumi moraju osigurati da su sirovine kojima se trguje proizvedene u skladu sa najvišim standardima zaštite životne sredine i dužne pažnje. Procene uticaja na društvo i životnu sredinu moraju biti obavezne za svaki projekat rudarenja ili proizvodnje energije. Istovremeno, prava zajednica pogođenih rudarenjem kritičnih sirovina moraju biti ojačana i uzeta u obzir od samog početka planiranja i implementacije projekta. Mora se obezbediti slobodan, pravovremen i informisani pristanak lokalnih zajednica i poštovati njihova odluka, uključujući mogućnost za dramatično različite vizije razvoja. Štaviše, trgovinski sporazumi moraju da obezbede da se korporacije mogu smatrati odgovornim za svaku povredu ljudskih prava ili štetu po životnu sredinu u vezi sa njihovim projektom.

Smanjenje potražnje, cirkularnost i nove paradigme razvoja

U okviru sadašnjih globalnih načina proizvodnje i potrošnje, nemoguće je pozabaviti se klimatskom krizom i produbljivanjem društvenih i političkih nejednakosti. Preraspodela bogatstva i okretanje od motiva kapitalističkog profita je ključno za kretanje ka istinski pravednoj globalnoj zelenoj tranziciji. Ovo uključuje prevazilaženje uverenja da je stalni ekonomski rast na konačnoj planeti moguć. Važno je smanjiti i promeniti način na koji se energija koristi i gde se primenjuju dobijene metalne sirovine, posebno na globalnom severu i urbanim čvorištima, zajedno sa jačanjem cirkularne ekonomije. Postoji potreba za proširenim javnim uslugama, uključujući obrazovanje, zdravstvo i javni prevoz, za brigu, solidarnost i izgradnju zajednice, posebno u društvima koja su bila i koja pate od nametanja zapadnih modela razvoja, dok su ometana u razvoju sopstvenih ekonomskih procesa, industrije i društvenih sistema.

**AKO ŽELITE DA NIKO NE BUDE
ZABORAVLJEN,
ZAUSTAVITE NEPRAVEDNE
TRGOVINSKE I INVESTICIONE
SPORAZUME**

Reference

- 1 • van Mead, N. (2023) 'The IPCC Ultimatum: Can renewable energy be scaled up in time?' https://journeytozerostories.neste.com/ipcc-synthesis-report?utm_campaign=awareness_sem-germany-brand-innovation_corporate_neste_neste_always-on-advertising_germany_b2b_new-customers
- 2 • UNDP (2021) People's Climate Vote. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNDP-Oxford-Peoples-Climate-Vote-Results.pdf>
- 3 • Opening plenary – Limits to Growth: where do we stand and where do we go from here?, 15 May 2023. <https://www.beyond-growth-2023.eu/lecture/opening-plenary-limits-to-growth/>
- 4 • International Energy Agency (2023) Energy Technology Perspectives 2023. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/a86b480e-2b03-4e25-bae1-da1395e0b620/EnergyTechnologyPerspectives2023.pdf>
- 5 • Ibid.
- 6 • Transnational Institute (2021) 'Primer on climate security'. <https://www.tni.org/en/publication/primer-on-climate-security>
- 7 • Corporate Europe Observatory i Observatoire des Multinationales (2023) 'Blood on the Green Deal: How the EU is boosting the mining and defence industries in the name of climate action'. <https://multinationales.org/en/investigations/blood-on-the-green-deal/>
- 8 • Evropska komisija (2019) Evropski zeleni dogovor. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- 9 • Evropska komisija (2023): The Green Deal Industrial Plan: putting Europe's net-zero industry in the lead https://commission.europa.eu/system/files/2023-02/COM_2023_62_2_EN_ACT_A%20Green%20Deal%20Industrial%20Plan%20for%20the%20Net-Zero%20Age.pdf
- 10 • The White House (2022) 'By the numbers: The Inflation Reduction Act'. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/08/15/by-the-numbers-the-inflation-reduction-act/>
- 11 • Institute for Security and Development Policy (2018) 'Made in China 2025'. <https://isdip.eu/publication/made-china-2025/>
- 12 • Friends of the Earth Europe (2023) 'Mining the depth of influence. How industry is forging the EU Critical Raw Materials Act'. <https://friendsoftheearth.eu/wp-content/uploads/2023/07/Mining-the-depths-of-influence.pdf>
- 13 • Green European Foundation, Wetenschappelijk Bureau GroenLinks (2021) 'Metals for a Green and Digital Europe – An Agenda for Action'. https://gef.eu/wp-content/uploads/2021/09/Metals_for_a_Green_and_Digital_Europe_A4-1.pdf
- 14 • Evropska komisija (2023a) Evropski zakon o kritičnim sirovinama, 2023. <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-an-green-deal/green-deal-industrial-plan/european-critical-raw-materials-act>
- 15 • Zakonodavna rezolucija Evropskog parlamenta od 12. decembra 2023. o predlogu uredbe Evropskog parlamenta i Saveta kojom se uspostavlja okvir za obezbeđivanje bezbednog i održivog snabdevanja kritičnim sirovinama sa izmenama i dopunama propisa (EU) 168/2013, (EU) 2018/858, 2018/1724 and (EU) 2019/1020 (COM(2023)0160 – C9-0061/2023 – 2023/0079(COD))
- 16 • Lista sirovina koje je EU definisala kao kritične je sledeća: antimon, arsen, boksit, barit, berilijum, bizmut, bor, kobalt, koksni ugalj, bakar, feldspat, fluorov špat, galijum, germanijum, hafnijum, helijum, teški retki Zemljani elementi, laki retki zemljani elementi, litijum, magnezijum, mangan, prirodni grafit, nikl – baterija, Niobijum, fosfatni kamen, fosfor, metali platinske grupe, skandijum, metal silicijum, stroncijum, tantal, metal titan, volfram, vanadijum. Izvor: Aneks 2, Zakon o kritičnim sirovinama, 2023
- 17 • Evropska komisija (2023c) Predlog uredbe Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju okvira za obezbeđivanje bezbednog i održivog snabdevanja kritičnim sirovinama sa izmenama i dopunama propisa (EU) 168/2013, (EU) 2018/858, 2018/1724 and (EU) 2019/1020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0160>
- 18 • Evropska unija (2023) Analiza lanca snabdevanja i prognoza potražnje za materijalom u strateškim tehnologijama i sektorima u EU – studija predviđanja. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://dx.doi.org/10.2760/386650>
- 19 • Evropska komisija (2023a), op. cit.
- 20 • O efektima evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama Latinske Amerike, videti Ghiotto, L. and Laterra, P. (2020) 25 años de tratados de comercio e inversión en América Latina. Buenos Aires: Rosa Luxembourg Foundation. <https://www.fgep.org/25-anos-de-tratados-de-libre-comercio-e-inversion-en-america-latina-analisis-y-perspectivas-criticas/>
- 21 • Evropska komisija (2019), op. cit.
- 22 • Carrara, S., Bobba, S., Blagoeva, D., Alves Dias, P., Cavalli, A., Georgitzikis, K., Grohol, M., Itul, A., Kuzov, T., Latunussa, C., Lyons, L., Malano, G., Maury, T., Prior Arce, Á., Somers, J., Telsnig, T., Veeh, C., Wittmer, D., Black, C., Pennington, D., Christou, M., Supply chain analysis and material demand forecast in strategic technologies and sectors in the EU – A foresight study, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023, doi:10.2760/386650, JRC132889
- 23 • Evropska unija (2023a), op. cit.
- 24 • Sonter, L.J., Dade, M.C., Watson, J.E.M. et al. (2020) 'Renewable energy production will exacerbate mining threats to biodiversity'. Nature Communications, 11, Article 4174. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-17928-5>
- 25 • International Renewable Energy Agency (IRENA) (2023) 'Geopolitics of the Energy Transition – Critical Materials' <https://www.irena.org/Digital-Report/Geopolitics-of-the-Energy-Transition-Critical-Materials>
- 26 • Pérez, A., Cañada, B., Pérez, M. and Nualar, J. (2023) 'The mine, the factory and the store: Global dynamics in the "green transition" and their consequences in the "Lithium Triangle"'. <https://odg.cat/wp-content/uploads/2023/07/The-mine-the-factory-the-store.pdf>

- 27 • Business and Human Rights. Transition Minerals Tracker. <https://www.business-humanrights.org/en/from-us/transition-minerals-tracker/>
- 28 • International Energy Agency (2022) The Role of Critical Minerals in Clean Energy. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/TheRoleofCriticalMineralsinCleanEnergyTransitions.pdf>
- 29 • Argento, M. and Puente, F. (2019) 'Entre el boom del litio y la defensa de la vida. Salares, agua, territorios y comunidades en la región atacameña', in B. Fornillo (ed.), Litio en Sudamérica; geopolítica, energía, territorios. Buenos Aires: Editorial El Colectivo.
- 30 • Comunicado de la Comunidad Indígena Atacameños Del Altiplano en rechazo al proceso de certificación IRMA para la empresa Livent, La Política Ambiental, December 2022. <https://lapoliticambiental.com.ar/contenido/2517/catamarca-comunicado-indigena-atacamenos-del-altiplano-rechazo-al-proceso-de-cer>
- 31 • Evropska komisija (2020) 'Critical Raw Materials Resilience: Charting a Path towards greater Security and Sustainability'. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0474>
- 32 • Evropska komisija (2023c) 'Study on the critical raw materials for the EU. Final Report'. https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/study-critical-raw-materials-eu-2023-final-report_en
- 33 • Ibid.
- 34 • International Energy Agency (2023) Energy Technology Perspectives, p.107. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/a86b480e-2b03-4e25-bae1-da1395e0b620/EnergyTechnologyPerspectives2023.pdf>
- 35 • Evropska komisija (2020) 'Critical Raw Materials for Strategic Technologies and Sectors in the EU – A Foresight Study'. https://rmis.jrc.ec.europa.eu/uploads/CRMs_for_Strategic_Technologies_and_Sectors_in_the_EU_2020.pdf
- 36 • Evropska komisija (2019) 'Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions, and the European Investment Bank, on the Implementation of the Strategic Action Plan on Batteries: Building a Strategic Battery Value Chain in Europe'. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:176:FIN>
- 37 • Treće zemlje predstavljaju zemlje koje nisu članice EU.
- 38 • Evropski zakon o kritičnim sirovinama (2023a), op. cit.
- 39 • Phosphorus Platform. 'Phosphate Rock in the EU critical raw material list'. <https://phosphorusplatform.eu/scope-in-print/news/359-phosphate-rock-in-eu-critical-raw-materials-list>
- 40 • Agro-ekološki indikator. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Agri-environmental_indicator_-_risk_of_pollution_by_phosphorus&oldid=105042
- 41 • Natural Resource Governance Institute (2023) 'Shaping a new future for Tunisia's Phosphate'. <https://resourcegovernance.org/articles/shaping-new-future-tunisia-phosphate>
- 42 • Natural Resource Governance Institute (2023) 'Grassroots engagement in Tunisia's Gafsa region leads to increased phosphate production'. <https://resourcegovernance.org/articles/grassroots-engagement-tunisia-gafsa-region-leads-increased-phosphate-production>
- 43 • Spears, B.M., Brownlea, W.J., Cordell, D. et al. (2022) 'Concerns about global phosphorus demand for lithium-iron-phosphate batteries in the light electric vehicle sector'. Communications Materials, 3(14). <https://www.nature.com/articles/s43246-022-00236-4>
- 44 • <https://www.reuters.com/markets/commodities/tunisia-resumes-phosphate-exports-looks-double-next-year-2022-05-17/>
- 45 • Hamouchene, H. (2019) 'Extractivism and Resistance in North Africa'. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/extractivism-and-resistance-in-north-africa>
- 46 • Evropska komisija (2023b), op. cit.
- 47 • Evropska komisija (2008) The Raw Materials Initiative: meeting our critical needs for growth and jobs in Europe, 2008. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52008DC0699>
- 48 • Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona o suočavanju sa izazovima na tržištima roba i sirovinama, 2011. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0025>
- 49 • Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Savetu (2008), op. cit.
- 50 • Chang, H.-J. (2002) Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective. London and New York: Anthem Press.
- 51 • Savet Evrope (2023) op. cit.
- 52 • Evropska komisija, Statement by Executive Vice-President Dombrovskis at the EU-CELAC business roundtable: panel on critical raw materials and e-mobility, 17 of July 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_23_3895
- 53 • Evropska komisija (2019) Global Gateway. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en
- 54 • The Global Gateway (2021) Zajedničko saopštenje Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu, Komitetu regiona i Evropskoj investicionoj banci, Decembar 2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021JC0030>
- 55 • Evropska komisija (n.d.) Global Gateway Funding. https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/funding_en
- 56 • CounterBalance and Eurodad (2022) 'The Emperor's New Clothes: What's new about the EU's Global Gateway?'. https://www.eurodad.org/the_emperor_s_new_clothes_what_s_new_about_the_eu_s_global_gateway
- 57 • Evropska komisija (2023b), op.cit.

- 58 • Evropska komisija (2023d) 'Global Gateway: EU signs strategic partnerships on critical raw materials value chains with DRC and Zambia and advances cooperation with US and other key partners to develop the "Lobito Corridor"'. Oktobar 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5303
- 59 • Evropska komisija: European Critical Raw Materials Act: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_1662
- 60 • Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Savetu Evrope (2008), op.cit.
- 61 • EU-CELAC Summit (2023) EU and Uruguay boost cooperation on renewable energy, energy efficiency and renewable hydrogen. Evropska komisija, Jul 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_23_3899
- 62 • Answer given by Mr Breton on behalf of the European Commission. P-002077/2023. July 2023. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/questions/reponses_qe/2023/002077/P9_RE\(2023\)002077_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/questions/reponses_qe/2023/002077/P9_RE(2023)002077_EN.pdf)
- 63 • Evropska komisija (2021) EU-Ukraine Strategic Partnership on Raw Materials Roadmap 2021-22. Jul 2021. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46299>
- 64 • PowerShift (2023) 'A Turning Point: The Critical Raw Material Act's, needs for a social and just green transition'. Jul 2023. <https://power-shift.de/wp-content/uploads/2023/07/CRMA-Position-Paper-Final-1.pdf>
- 65 • Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Savetu Evrope – Inicijativa za sirovine: ispunjavanje naših kritičnih potreba za rastom i radnim mestima u Evropi, 2008, op. cit.
- 66 • Evropska komisija (2020) Critical Raw Materials Resilience: Charting a Path towards Greater Security and Sustainability. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0474>
- 67 • Odgovor pružio gospodin Breton, July 2023, op. cit
- 68 • Memorandum o razumevanju između Evropske unije i Republike Čile o strateškom partnerstvu o održivim lancima vrednosti sirovina. https://single-market-economy.ec.europa.eu/system/files/2023-07/MoU_EU_Chile_signed_20230718.pdf
- 69 • Evropska komisija (2023e) 'Questions and Answers on the European Critical Raw Materials Act'. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_1662
- 70 • Evropska komisija (2013) Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials and amending Regulations (EU) 168/2013, (EU) 2018/858, 2018/1724 and (EU) 2019/1020. Mart 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0160>
- 71 • Odgovor pružio gospodin Breton, Jul 2023, op. cit.
- 72 • Evropski zakon o kritičnim sirovinama (2023a), op. cit.
- 73 • Evropska komisija (2018) EU-Tunisia Deep and Comprehensive Free Trade Area: Documents. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/tunisia/eu-tunisia-dcfta-documents_en
- 74 • Transnational Institute (2016) 'The expected impact of the EU-Ukraine Association Agreement'. <https://www.tni.org/en/publication/the-expected-impact-of-the-eu-ukraine-association-agreement>
- 75 • PowerShift (2015) Alles für uns?! Der globale Einfluss der europäischen Handels- Investitionspolitik auf Rohstoffausbeutung. <https://power-shift.de/alles-fuer-uns-der-globale-einfluss-der-europaeischen-handels-und-investitionspolitik-auf-rohstoffausbeutung/>
- 76 • Evropska komisija (2021) 'Map: State of play of EU trade agreements with third countries'. DG Trade. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/negotiations-and-agreements_en; IEA. The role of critical minerals in clean energy transitions. <https://www.iea.org/reports/the-role-of-critical-minerals-in-clean-energy-transitions>; IRENA. Geopolitics of the Energy Transition. 2023. <https://www.irena.org/Digital-Report/Geopolitics-of-the-Energy-Transition-Critical-Materials>
- 77 • TOva poglavlja se ne odnose samo na sirovine, već i na „energetska dobra“, odnosno ne samo na pristup mineralima, već i na različite vrste izvora energije, uključujući fosilna goriva i ugljovodonike. Na primer, u SST EU-Čile oni se odnose na čvrsto gorivo, sirovu naftu, naftne proizvode, prirodni gas i električnu energiju.
- 78 • Energy and raw materials, EU-Mexico. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/200a4030-45b1-46a1-8812-ad757eef961f/details>
- 79 • Energy and raw materials, EU-Chile. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/200a4030-45b1-46a1-8812-ad757eef961f/details>
- 80 • Energy and raw materials, EU-New Zealand. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/a06ad4af-f9a7-4da4-b288-0eb5fac71878/details>
- 81 • Energy and raw materials, EU-Tunisia. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/be3223bb-eede-44e9-bf0c-f7ec032c2297/details>
- 82 • Sporazum sa Indonezijom još uvek je u procesu pregovora, a najnovija dostupna verzija datira iz jula 2017. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/indonesia/eu-indonesia-agreement_en
- 83 • Council of the European Union. Press release, 27 Novembar 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/11/27/eu-new-zealand-council-gives-final-green-light-to-free-trade-agreement/>
- 84 • Legislative Observatory of the European Parliament. EU/Chile Free Trade Agreement. [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2023/0260\(NLE\)&l=en](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2023/0260(NLE)&l=en)

- 85 • Lista podataka o energiji i sirovinama, EU-Indonežanski trgovinski sporazum, poslednji put izmenjen Jul 2022. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/dea9b404-541c-4cbe-86f9-4e46d1ec5a45/details>
- 86 • Hertanti, R. (2023) 'Between a mineral and a hard place: Indonesia's export ban on raw materials'. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/article/between-a-mineral-and-a-hard-place>
- 87 • DW (2023a) 'Export bans boost Indonesia's onshoring policy', 2 Jul. <https://www.dw.com/en/how-export-bans-boost-indonesias-industrial-policy/a-64626030>
- 88 • DW (2023b) 'Can the EU succeed on closing Indonesia trade deal?', 2 Avgust. <https://www.dw.com/en/can-the-eu-succeed-on-closing-indonesia-trade-deal/a-64640224>
- 89 • Hertanti, R. (2023), op. cit.
- 90 • Huber, M. (2022) Climate Change as Class War. London and New York: Verso Books.
- 91 • TRT World (2023, March) 'Mexico taps into lithium to power foreign investments'. <https://www.trtworld.com/magazine/mexico-taps-into-lithium-to-power-foreign-investments-12798928>
- 92 • Shearman & Sterling (2022) 'Mexico nationalizes lithium mining'. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=353f4df0-275f-4b10-acfa-36f1de8ed70d>
- 93 • Ibid.
- 94 • 38 slučajeva koji se odnose na različite ekonomske sektore. Transnational Institute 'ISDS in Latin America'. <https://isds-americalatina.org/perfiles-de-paises/mexico/>
- 95 • Evropska komisija (2008), op.cit.
- 96 • Wall Street Journal (2022, 10 Avgust) 'The place with the most lithium is blowing the electric-car revolution'. <https://www.wsj.com/articles/electric-cars-batteries-lithium-triangle-latin-america>
- 97 • Podaci o energiji i sirovinama, trgovinski sporazum EU-Indonezija (2022), op.cit.
- 98 • EU-Indonežanski trgovinski sporazum, poslednji put izmenjen Jul 2022. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/26847620-d033-4b8b-8171-3e33a15e4c97/details>
- 99 • Bordoff, J. and O'Sullivan, M. (2023) 'The age of energy insecurity'. Foreign Affairs, Maj/Jun, 103(3).
- 100 • Ngaryo, S. (2023) 'How to derisk clean energy projects and cultivate the project pipeline in Sub-Saharan Africa'. Energy for Growth Hub. <https://energyforgrowth.org/article/how-to-de-risk-clean-energy-projects-and-cultivate-the-project-pipeline-in-sub-saharan-africa/>
- 101 • Ben Rouine, C. and Roche, F. (2022) "'Renewable" energy in Tunisia: an unjust transition'. TNI Longreads. <https://longreads.tni.org/renewable-energy-in-tunisia>
- 102 • Lista podataka o Eu-Indonežanskom sporazumu; EU proposal on Energy & Raw Materials, Explanatory note, Septembar 2017. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/dea9b404-541c-4cbe-86f9-4e46d1ec5a45/details>
- 103 • Predlog EU o energiji i sirovinama, lista podataka o pregovorima o dubokoj i sveobuhvatnoj zoni slobodne trgovine između Evropske unije i Tunisa, Jul 2018. <https://circabc.europa.eu/ui/group/09242a36-a438-40fd-a7af-fe32e36cbd0e/library/3533e65c-3105-4682-8cbd-9da3297b6252/details>
- 104 • Lista podataka o Eu-Indonežanskom partnerstvu, pogledati referencu 86.
- 105 • Perez, A. (2021) Green deals in a time of pandemics. Barcelona: ODG/Icaria.
- 106 • EU-Čile Partnerstvo, Lista podataka, Decembar 2022. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Factsheet%20EU_Chile_en_final.pdf
- 107 • H2LAC. Alemaña profundiza su alianza con Chile para el avance de la transición energética renovable y el H2V. Februar 2023. <https://h2lac.org/noticias/alemania-profundiza-su-alianza-con-chile-para-el-avance-de-la-transicion-energetica-renovable-y-el-h2v/>
- 108 • Luna Quevedo, D. (2023, July) 'Sacrificios del hidrógeno verde' El País. <https://elpais.com/chile/2023-07-21/sacrificios-del-hidrogeno-verde.html>
- 109 • Eberhardt, P. (2016) 'The zombie ISDS – Rebranded as ICS, rights for corporations to sue states refuse to die. Brussels: CEO. https://corporateeurope.org/sites/default/files/attachments/the_zombie_isds_0.pdf
- 110 • Veb-sajt koji otkriva najverovatnije slučajeve ISDS-a, uključujući devet slučajeva vezanih za rudarske kompanije. <https://gtwaction.org/egregious-isds-cases/>
- 111 • Transnational Institute (2023) 'Investor-state Arbitration Claims – Threats to communities and the environment in Colombia'. <https://www.tni.org/en/article/investor-state-arbitration-claims>
- 112 • Transnational Institute (2016) 'Investment Court System put to the test'. <https://www.tni.org/es/publicaci%C3%B3n/el-sistema-de-tribunales-de-inversiones-puesto-a-prueba?translation=en>
- 113 • Hamouchene (2019), op.cit.
- 114 • Svampa, M. and Bertinat, P. (2022) La transición energética en la Argentina. Mexico DF: Siglo XXI.
- 115 • Hamouchene, H. (2023) 'The energy transition in North Africa: Neo-colonialism again!', in H. Hamouchene and C. Sandwell (eds.), Dismantling Green Colonialism: Energy and climate justice in the Arab Region. London: Pluto Press and TNI, pp. 30-31.
- 116 • Roberts, M. and Fuentes, F. (2023) 'Imperialism, the Long Depression and the BRICS illusion: Interview with Michael Roberts'. <https://links.org.au/imperialism-long-depression-and-brics-illusion-interview-michael-roberts>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

620.21:546.3/.9(4-6EU)
620.21:546.3/.9(497.11)
339.5:620.21(4-6EU)

МИЛЕР, Бетина, 1978-

Jurnjava za sirovinama : kako Evropska unija koristi trgovinske sporazume da obezbedi snabdevanje kritičnim sirovinama za svoju zelenu tranziciju / [Bettina Müller, Luciana Ghiotto and Lucía Bárcena ; prevod na srpski jezik Tatjana Avramović]. - Beograd : Udruženje Centar za zelene politike, 2024 (Beograd : SWA tim). - 34 str. : graf. prikazi, tabele ; 30 cm

Kor. nasl. - Podatak o autorima preuzet iz kolofona. - Tiraž 100. -
Bibliografija: str. 31-34.

ISBN 978-86-82790-04-4

1. Гјото, Луђана, 1985- [аутор] 2. Брцена, Лусиа, 1993- [аутор]
а) Европска унија -- Сировине -- Ретки елементи б) Међународна
трговина -- Европска унија в) Србија -- Сировине -- Ретки елементи

COBISS.SR-ID 154462729

Transnacionalni Institut (TNI) je međunarodni institut za istraživanje i zastupanje posvećen izgradnji pravedne, demokratske i održive planete. Skoro 50 godina TNI je služi kao jedinstvena veza između društvenih pokreta, angažovanih naučnika i kreatora politika.

Centar za zelene politike je udruženje građana koje se bavi obrazovanjem, informisanjem, razvojem i promocijom zelenih politika i zelene ideje. Misija Centra za zelene politike je podrška kreiranju pravednog, demokratskog, ekološki i socijalno održivog društva. Društva koje je u skladu sa prirodom i u kome se priroda ne sagledava kao resurs već kao zajedničko dobro.